

Kunskapshöjande åtgärder om afrofofi

En pilotstudie

*Matilda Håkansson Bolve, Karim Jebari, Måns Magnusson,
Gina Manzizila, Irina Vartanova*

Kunskapshöjande åtgärder om afrofobi: En pilotstudie

Matilda Håkansson Bolve

Karim Jebari

Måns Magnusson

Gina Manzizila

Irina Vartanova

Institutet för Framtidsstudier

Forskningsrapport 2017/1

Stockholm 2017

Institutet för Framtidsstudier är en självständig forskningsstiftelse finansierad genom bidrag från statsbudgeten och via externa forskningsanslag. Institutet bedriver tvärvetenskaplig forskning kring framtidsfrågor och verkar för en offentlig framtidsdebatt genom publikationer, seminarier och konferenser.

© Författarna och Institutet för Framtidsstudier 2017

ISBN 978-91-982091-6-7

Omslagsfoto: Shutterstock

Tryck: Elanders, 2017

Distribution: Institutet för Framtidsstudier

Innehåll

Förord	4
Sammanfattning	6
Afrofobi och afrosvenskar	8
<i>Erfarenheter av diskriminering</i>	9
Jämlikhetsdata	11
<i>Vad är jämlikhetsdata?</i>	11
<i>Vad menar vi med "hudfärg", "etnicitet" och "religion".....</i>	11
<i>Varför behövs jämlikhetsdata?</i>	12
<i>Hur jämlikhetsdata bör samlas in: tre principer</i>	14
<i>Hur kan jämlikhetsdata samlas in i praktiken?</i>	15
<i>Vilka kategorier bör användas?</i>	17
<i>Förvalda svarsalternativ</i>	18
<i>Öppna svarsalternativ</i>	18
<i>Vilka är svårigheterna med att samla in jämlikhetsdata?</i>	20
<i>Sammanfattning</i>	21
Kognitiva intervjuer	22
<i>Syfte</i>	22
<i>Resultat</i>	23
<i>Hudfärg och etnicitet</i>	23
<i>Jämlikhetsdata och öppna svarskategorier</i>	25
<i>Sammanfattning</i>	27
Djupintervjuer	29
<i>Bakgrund</i>	29
<i>Syfte och urvalsmetod</i>	29
<i>Resultat</i>	30
<i>Sammanfattning</i>	37
Webbpanel	39
<i>Metod och enkätfrågor</i>	39
<i>Urval och datainsamling</i>	41
<i>Resultat</i>	42
<i>Diskussion av resultaten</i>	53
Diskussion	54
Referenser	55
Bilaga	57
<i>Frågor från djupintervjuer</i>	57

Förord

Detta är en rapport från Institutet för Framtidsstudier på uppdrag av Diskrimineringsombudsmannen (DO). Enligt DO:s handlingsplan för regeringsuppdraget om kunskaps-höjande åtgärder om afrofoxi, LED 2015/213, handling 6 (bilaga 2) ska DO låta genomföra ett arbete med att utveckla metoder för att inhämta kunskap om afrosvenskars möjligheter inom något eller några viktiga samhällsområden. Utvecklingsarbetet ska grundas i samverkan med en eller flera kommuner och med afrosvenska organisationer i civilsamhället. Uppdraget ska genomföras med utgångspunkt i de kunskapsluckor som afrosvenskar upplever som mest angelägna att fylla i för att kunna bidra till undanröjandet av diskriminerande hinder för lika rättigheter och möjligheter.

Efter samråd med afrosvenska organisationer och annan informationsinhämtning på området kan det konstateras att det saknas kunskap om hur diskriminering påverkar afrosvenskars livssituation och vilka diskriminerande hinder som föreligger för tillgången till lika rättigheter och möjligheter. Denna bristande kunskap är förvånande i ett land som i andra sammanhang länge ansett sig världsledande på offentlig statistik.

Som ett svar på detta har ett antal grupper som företräder religiösa och etniska minoriteter (inte minst Afrosvenskarnas riksförbund och Sveriges unga muslimer) krävt att nya metoder och verktyg tas fram som kan inhämta relevant kunskap om hur diskriminering på grundval av etnisk tillhörighet (både med avseende på hudfärg och kulturell bakgrund) och religiös diskriminering påverkar minoriteters möjligheter och rättigheter. Detta har nyligen lett till att ett antal kommuner i Sverige har fattat beslut om att arbeta med olika former av kunskapsinhämtning, bland annat jämlikhetsdata, om invånarnas upplevelser av diskriminering eller brist på tillgång till lika rättigheter och möjligheter lokalt.

Det saknas idag bra instrument för att på ett verifierat sätt fråga befolkningen om dess självdefinierade etnicitet, religion och hudfärg. Det från metodperspektiv föredragna sättet, att via registeruppgifter kunna följa olika etniska gruppers utveckling, är i dagsläget inte möjligt. Det gör att behovet att utveckla ett verifierat mätinstrument för att kunna följa utvecklingen är stort. Även om det är viktigt att beskriva upplevelsen av diskriminering, så är diskriminering inte alltid upplevd eller ens känd av den som blir diskriminerad. En person som nekats ett jobb som hen var mest kvalificerad för på grund av sitt ursprung, är inte nödvändigtvis medveten om att hen blivit diskriminerad. Därför är det viktigt att belysa konsekvenserna av diskriminering, som boendesegregation, lönediskriminering eller diskriminering inom rättsväsendet. Den här rapporten redovisar arbetet från ett projekt som syftar till att dels synliggöra upplevelser av diskriminering men också utarbeta praktiska statistiska metoder för att inhämta jämlikhetsdata med avseende på etnicitet, hudfärg och religion. Som ett led i arbetet med att ta fram

ett verifierat frågeformulär, intervjuas ett antal svenskar med bakgrund i Afrika och den afrikanska diasporan och majoritetssvenskar om deras upplevelser av diskriminering, samtidigt som ordval mejslas ut. Syftet är att ta fram frågor som ger både bra kvalitet på svaren och är etiskt försvarbara ur respondenternas perspektiv.

Den här rapporten är ett resultat av flera personers arbete och vi författare vill särskilt rikta vårt tack till Tobias Hübinette, Sarah Philipsson, Kitimbwa Sabuni, Erika Karlsson och Eva Nikell.

Sammanfattning

Den här rapporten redogör för en pilotstudie om jämlikhetsdata och hur sådan kan samlas in med syfte att motverka diskriminering. Särskilt fokus har varit den synliga minoritetsgruppen afrosvenskar. Denna grupp är i särskilt stort behov av åtgärder som ökar kunskapen om deras omständigheter. Afrosvenskar är den synliga minoritet som tycks mest utsatt, både med avseende på hatbrott och med avseende på andra indikatorer på utanförskap.

Rapporten redovisar internationella erfarenheter och svårigheter med att inhämta jämlikhetsdata, och resonerar kring moraliska och politiska invändningar kring detta. Att inhämta jämlikhetsdata är svårt både av teoretiska och praktiska skäl. I huvudsak finns det två sätt att göra detta. Vi har i denna studie diskuterat för- och nackdelarna med förvalda svarsalternativ och med öppna svarsalternativ och rekommenderat det sistnämnda. Dessa resonemang har legat till grund för beslutet att testa öppna svarsalternativ i en webbenkät.

Pilotstudien utgörs av tre olika delar som redovisas här. Först konstruerades fyra enkäter med frågor om hudfärg och etnicitet och kognitiva intervjuer utfördes i fyra iterationer. De kognitiva intervjuerna påvisade ett behov från respondenternas sida att få tillräckligt med bakgrundsinformation om jämlikhetsdata och studiens syfte. Genom att genomföra de kognitiva intervjuerna i fyra iterationer kunde enkätfrågorna förtydligas, vilket bidrog till att minska feltolkningar av de frågor som senare kom att användas i webbenkäten. Vi genomförde sedan ett antal djupintervjuer med andra respondenter för att få ytterligare förståelse för hur respondenter resonerar om upplevelser av diskriminering och frågor om jämlikhetsdata. Djupintervjuerna gav oss material att tolka resultaten från webbenkäten, inte minst skillnaderna i vilka frågor som upplevdes som obehagliga. I den sista delen av rapporten redovisas resultaten från en randomiserad webbenkät som genomfördes i samarbete med LORE vid Göteborgs Universitet. Syftet med webbenkäten var att undersöka dels om det var möjligt att inhämta jämlikhetsdata med öppna svarsalternativ, dels att testa olika formuleringar empiriskt. Vi kan redan nu konstatera ett antal tentativa resultat:

- Hur frågorna om hudfärg och etnicitet formuleras spelar mycket stor roll för kvaliteten på svaren, både för respondenter födda i Sverige och för respondenter födda utomlands.
- För de bästa frågorna var mängden manuell redigering hanterbar.

- Bortfallet i form av oanvändbara svar var mindre än förväntat.
- Syftesbeskrivningen spelade liten roll för svars kvalitén men ganska stor roll för hur enkäten uppfattades i sin helhet. Personer födda utanför Europa var i större utsträckning intresserade av enkäten om ett anti-diskriminerings syfte framgick.
- Frågorna uppfattades inte som särskilt kränkande generellt sett, även om det fanns en viss variation mellan olika respondenter. Frågan som innehöll begreppet ”ras” upplevdes som betydligt mer kränkande och obehaglig av majoritetssvenskar och personer födda i Europa än av respondenter med annan bakgrund.

Sammantaget kan vi konstatera att de preliminära resultaten indikerar att det är en möjlig väg framåt att samla in bakgrundsfaktorer med öppna svarsalternativ. Dessa bakgrundsfaktorer kan sedan användas för att titta på strukturella skillnader mellan exempelvis afrosvenskar och majoritetssvenskar för att motverka diskriminering och annan utsatthet.

Afrofobi och afrosvenskar

Afrosvenskar är en demografisk grupp i Sverige som har någon form av påbrå från Afrika. Det kan röra sig om nyanlända invandrare från Somalia, personer vars föräldrar är svarta amerikaner eller personer adopterade från Colombia som identifierar sig som svarta. Mångkulturellt centrum i Botkyrka tog 2014 fram en kunskapsöversikt om afrofobi (Hübinette, Bashir, and Kawesa 2014). Den visade att afrofobi, definierat som fientlighet eller hat mot afrosvenskar, är ett allvarligt problem i Sverige. Afrosvenskar är den minoritet i Sverige som är mest utsatt för hatbrott som kännetecknas av fysiskt våld på allmänna platser. Men den afrosvenska gruppens utsatthet omfattar även sektorer som utbildning, hälsa, boende och arbetsliv. Afrosvenskar får lägst avkastning på utbildning, och är överrepresenterade bland låginkomsttagare. Afrosvenskars utsatthet beror på en mängd faktorer varav några sannolikt är direkt diskriminering i möte med potentiella arbetsgivare och hyresvärdar. Men denna utsatthet beror också på indirekt diskriminering, som kan ta sig uttryck i att bestämmelser eller villkor som framstår som neutralt men som slår oproportionerligt hårt mot den afrosvenska gruppen.

Negativa attityder mot afrosvenskar kan ta sig uttryck i att majoritetssvenskar undviker att bosätta sig där de upplever att det bor en stor andel synliga minoriteter, eller flyttar sina barn från skolor som anses vara "invandrartäta". Så kallad "white flight" och "white avoidance" är viktiga orsaker till att segregering uppstår och reproduceras (Aldén, Hammarstedt, and Neuman 2015). Dessa attityder förvärras av sociala praktiker som är vanligt förekommande i Sverige, som rekrytering via personliga nätverk och sociala institutioner som gynnar så kallade "insiders" på bekostnad av "outsiders" (Behtoui 2006). Därmed är det inte alltid lätt att dra ett klart orsakssamband mellan "diskriminering" och afrosvenskars utsatthet inom hälsa, boende och arbetsliv. Men huruvida dessa utfall är resultatet av direkt diskriminering, indirekt diskriminering, exkluderande sociala praktiker eller en kombination av dessa är inte alltid viktigt att känna till för att veta hur problemen ska adresseras. Med bättre kunskap om synliga minoriteters utsatthet är förhoppningen att beslutsfattare ska få större möjligheter att reformera samhällsinstitutioner och sociala praktiker som systematiskt och oproportionerligt missgynnar synliga minoriteter i allmänhet, och afrosvenskar i synnerhet, oavsett om institutionerna är nominellt färgblinda. Även om diskriminering är ett moraliskt förkastligt fenomen, är det de materiella och strukturella konsekvenserna som bör vara vårt fokus, även när det innebär att vi måste fästa uppmärksamheten på "färgblinda" politiska beslut.

Föreställningen om att vi lever i ett meritokratiskt och icke diskriminerande samhälle förvärrar afrosvenskars möjligheter att sätta ord på sina erfarenheter av diskriminering och vardagsrasism. Det är delvis av detta skäl som afroforbirapporten rekommenderade:

”En mer differentierad befolkningsstatistik som tar hänsyn till gruppens heterogenitet samtidigt som den är mer inkluderande, och som utformas i dialog med representanter från gruppen själv kommer att ge en mer rättvisande bild av afrosvenskars situation.”

Vi har i dialog med organisationer i det afrosvenska civilsamhället kommit att dela deras och afrofoberapportens slutsatser att nya verktyg behövs för att motverka den diskriminering som afrosvenskar idag utsätts för.

Erfarenheter av diskriminering

I detta projekt har vi intervjuat ett antal personer för att ta del av deras erfarenheter, känslor och tankar om diskriminering och alienation. Dessa erfarenheter och röster har inspirerat, väglett och förbättrat vårt arbete. Utan dessa röster blir det svårt att förstå varför vi tror att detta projekt är viktigt.

Ett antal teman i de erfarenheter som vi tog del av var särskilt framträdande:

1. Afrosvenskars och andra minoritetssvenskars erfarenhet av att ständigt göras medvetna om sin hudfärg och därmed också en känsla av att ”inte höra hemma här”.
2. Upplevelsen att deras erfarenheter av diskriminering förminskas, ignoreras och ursäktas eftersom de ofta får höra att ”hudfärg inte längre spelar någon roll i Sverige”.

”För mig som adopterad också, så känns det som att jag lever dels i en värld där jag är vit, men också i en värld utanför min familj, för jag blir ändå sedd som vit inom min familj på nåt sätt och så, av släktingar och så, men utanför den världen så är jag inte det. Så jag kan... så för mig är det ganska befriande att få faktiskt säga att : jag har en annan hud, eller det blir liksom som det är den jag är.”

”Och det hela börjar faktiskt i skolan, på grundskolan. Där lär man både flickor och pojkar skillnader, och man lär också barn av andra bakgrunder att ”you’re not that good”. I väldigt tidig ålder. Och då växer man upp med det där och man ser det också ständigt i samhället, blir ständigt påmind: jag är inte bara kvinna, jag är också invandrare, jag är också muslim, jag är också svart, ja och så vidare.”

”Jag tror att en del lever i, vad heter det, förnekelse. Att hudfärg inte finns. Jag ser ingen färg, typ så. Men innerst inne så ser dom färg. Så det beror på om den personen som får frågan själv har någon annan etnisk bakgrund än svensk, då är man nog mer positiv till att svara på dom här frågorna. Jag tror att om man har en svensk bakgrund, att man vill ge en, jag vill inte säga illusion för det behöver inte vara det, det kan va att man faktiskt tror på det, men att man vill leva sin värld som lite ”jag behandlar alla lika” i teorin och att man inte tänker på hur man lever i praktiken.”

”Om jag pratar om min egen hudfärg, ja, jag är svart, jag definierar mig som svart, och ofta pratar man om svarta personer i Sverige, alltså antingen pratar man om invandrare generellt. Invandrare bränner bilar, invandrare stökar till. Man kan till och med se om en person med invandrabakgrund kommer in i tunnelbanan liksom, obekvämheden och detta återspeglas sen i det som skrivs i media, i tidningar och nyheter. [...] Det är inte kul, det är absolut inte kul, men det är den verklighet jag lever i.”

”Om man pratar om en icke-vit hudfärg, eller en icke-svensk, jag upplever att man då pratar om en avlägsenhet, att den här personen hör inte hit och därför ska vi diskutera den här hudfärgen. Jag ser sällan att man pratar om en vit hudfärg över huvud taget, utan den känns mer som en självklarhet.”

”Det stora problemet är dom som inte definierar sig själva, som inte sätter in sig själva i sammanhang, utan såhär ”jag är ju bara den jag är”, - jo, fast att du kan vara den du är, är ju för att du har dom här privilegierna och att du inte behöver fundera kring din etnicitet är ju för att samhället är uppbyggt kring just din etnicitet.”

”Jag får tillträde till vissa rum som mina svarta kompisar inte får. Många vita blattar diskriminerar mot svarta också (...) Den diskriminering jag möter är inte samma som för svarta, hierarkier finns överallt, även inom grupper som, jag vet inte hur man ska säga på svenska, non-black people of color.”

”Om någon frågar mig, till exempel om jag reser, vart jag kommer ifrån och jag svarar Sverige så tror dom inte på mig på grund av mitt utseende. Och det kan kännas kränkande att inte uppfattas som svensk, att bli ifrågasatt.”

Jämlikhetsdata

Vad är jämlikhetsdata?

Jämlikhetsdata, eller jämlikhetsstatistik, är information om hur olika diskrimineringsgrunder, som t.ex. religion eller etnicitet, är fördelade i populationen och hur de samverkar med varandra och indikatorer på livskvalité, social delaktighet m.m. Avsikten med jämlikhetsdata är att undersöka förekomsten och effekterna av diskriminering. Idag saknar vi data om lönenivåer, sysselsättning, utbildning och segregation för personer som identifierar sig som t.ex. afrosvenskar. Den data som finns är baserad på födelse-land, något som inte alltid överensstämmer med den egna etniska identifieringen. Detta gäller särskilt för just afrosvenskar, som har bakgrund i både Afrika, Nordamerika och Sydamerika. Även om en stor andel av de svenskar som tillhör gruppen afrosvenskar och andra synliga minoritetsgrupper också har utländsk bakgrund, så har en växande andel svensk bakgrund. Det vill säga att en allt större andel afrosvenskar är födda i Sverige till två svenskfödda föräldrar. Utan jämlikhetsdata finns en risk att den här gruppen osynliggörs i statistiken, även när diskriminering mot gruppen återstår (Makkonen 2006).

Vad menar vi med ”hudfärg”, ”eticitet” och ”religion”

I en svensk kontext råder det ofta förvirring framförallt om vad begreppen ”hudfärg” och ”eticitet” syftar på, och ibland förekommer det att begreppen blandas ihop. Enligt vår modell kan en person sägas ha tre nivåer av härkomstrelaterade identiteter, i likhet med hur samtida forskning gör en distinktion mellan olika typer av könsrelaterade identiteter; juridisk, social och kroppslig identitet. En längre diskussion om dessa begrepp finns i Jebari och Magnusson (2014).

Den juridiska identiteten är en persons juridiska status, alltså medborgarskap, uppehålls- eller arbetstillstånd och (i de länder där det är juridiskt relevant) födelse-land. I vissa länder är en viss etnisk identitet en förutsättning för att få medborgarskap.

En etnicitet är en persons identifikation med en eller flera sociala grupper av en särskild sort, som t.ex. en språklig, kulturell eller nationell gemenskap. Inte alla sociala grupper anses vara etniska grupper, som t.ex. punkare. Vilka grupper som är etniska och vilka som inte är det är inte konstant över tid, även om vissa etniska grupper är förvånansvärt stabila och har existerat i många sekler. Vad som är en etnicitet är en social konstruktion, alltså något som beror på människors föreställningar. Men det gör inte etniciteter mindre verkliga eller viktiga för människor. När en person diskrimineras på grund av sin förmodade etniska tillhörighet utsätts personen för etnisk diskriminering.

Med "religion" menar vi en uppsättning praktiker och åskådningar som i allmänhet uppfattas som religiösa. Religion är, liksom "etnicitet" ett socialt konstruerat fenomen. Det finns inga specifika essentiella aspekter av en viss praktik som gör den till en religion. Gemensamt för många religioner är att de utgör en viktig komponent av människors liv och ibland av deras etniska identitet. Det är just religionens roll i människors liv, att det ibland anses vara en viktig del av individens identitet, som gör att det anses vara särskilt viktigt att skydda religiösa praktiker.

Med hudfärg ("race") menar vi socialt konstruerade sätt att kategorisera variationer i mänskligt utseende. Människor ser inte likadana ut. Utifrån dessa olikheter kan ett potentiellt oändligt antal kategorier genereras. Men i Sverige råder vissa föreställningar om hur dessa olikheter bör sorteras. "Hudfärg" refererar till en av dessa socialt konstruerade grupper. För att tydliggöra med en analogi: vi vet alla vad en "buske" och vad ett "träd" är. Men vad som räknas som buskar och träd är godtyckligt. Vissa kulturer ställer upp kriterier för "träd" som vi inte delar. Andra kulturer har fler intermediära kategorier. Men båda begreppen refererar till fysiska variationer i dessa växters utseende. Liksom definitionen av buskar och träd skiljer sig mellan kulturer, skiljer sig olika definitioner av hudfärgskategorier. USA:s tidigare president Barack Obama anses t.ex. vara "svart" i USA, men i Brasilien skulle han anses vara "blandad". En person med sydeuropeiskt utseende beskrivs ofta som "mörk" i Sverige, men anses vara "vit" i USA. Men att hudfärg är en social konstruktion och att dess definition är mer eller mindre godtycklig, betyder inte att hudfärg saknar relevans eller att vi kan önska bort dess existens. Hudfärg är en central del av hur vi ser på världen. Socialpsykologer har visat att en människas hudfärg är bland det första vi lägger märke till, jämte kön och ålder (Fiske and Taylor 2013). Trots att hudfärg är en social konstruktion, kan en människas hudfärg utgöra skillnaden mellan liv och död i vissa situationer. Studier har visat att poliser (och andra) är mer benägna att uppfatta ett tvetydigt föremål som ett handeldvapen om personen som håller i föremålet är svart (Glaser and Knowles 2008). I värsta fall kan sociala konstruktioner ge upphov till dödliga misstag. När en person diskrimineras på grund av sin hudfärg utsätts den personen för rasdiskriminering. I Sverige finns inte detta begrepp i lagen, så juridiskt sett har den personen utsatts för diskriminering på grund av sin etniska tillhörighet. Eftersom etnicitet och hudfärg/ras är olika saker enligt vår operationalisering är det olyckligt att dessa typer av diskriminering inte hålls åtskilda i lagtexten.

Varför behövs jämlikhetsdata?

- *För att vägleda utveckling och utvärdering av åtgärder som ska motverka diskriminering.* Utan jämlikhetsdata är det svårt att veta om en reform för att förbättra synliga minoriteters rättigheter har haft avsedd effekt. Bättre statistik kan också spela en avgörande roll i att utforma åtgärder för att motverka effekterna av diskriminering. Utan data om inkomster differentierad på kvinnor och män hade beslutsfattare haft mycket mindre möjlighet att formulera åtgärder som på ett precist sätt motverkar dessa löneskillnader. Dessutom kan jämlikhetsdata användas för att studera effek-

terna av reformer som inte uttryckligen riktar in sig på olika minoritetsgrupper. En del reformer tros ha drabbat minoritetssvenskar, och särskilt afrosvenskar, oavsiktligt. Det fria skolvalet har t.ex. inneburit en ökad segregation då majoritetssvenskar utnyttjat möjligheten att flytta sina barn från skolor där andelen synliga minoriteter anses vara ”för stor” (Malmberg, Andersson, and Bergsten 2013). Den här typen av effekter kan vara svåra att studera utan jämlikhetsdata. Men framförallt kommer jämlikhetsdata att vara särskilt viktigt då ”tredje generationens invandrare”, alltså synliga minoriteter med svensk bakgrund (födda i Sverige med två svenskfödda föräldrar), blir en allt större andel av gruppen synliga minoriteter. Denna grupp är idag helt ”osynlig” i befolkningsregistret, och om den gruppen diskrimineras är effekterna av sådan diskriminering omöjliga att se.

- *För att underlätta den juridiska processen kring diskrimineringsärenden.* Jämlikhetsdata kan utgöra en viktig roll i bevisföringen. Om en anställd t.ex. anser att hen har blivit diskriminerad under löneförhandlingar kan detta vara svårt att bevisa. Om det däremot kan konstateras att det finns en systematisk löneskillnad mellan t.ex. afrosvenskar och majoritetssvenskar i hela företaget, så kan detta spela en avgörande roll för möjligheterna att få en fällande dom. Även om juridiken på många sätt är ett begränsat verktyg i arbetet med att motverka diskriminering, så spelar den en viktig symbolisk roll i samhällets ställningstagande. Att så få fall av diskriminering drivs till domstol, trots att diskriminering bevisligen är ofta förekommande, skickar fel sorts signal. Därför behövs nya verktyg för att möjliggöra att fler fall av diskriminering får konsekvenser. Även om jämlikhetsdata sannolikt kommer att spela en mindre roll i att stärka juridikens roll i kampen mot diskriminering, är varje extra verktyg som kan göra skillnad viktigt.
- *För att möjliggöra internationella organs (t.ex. FN) övervakning av hur arbetet mot diskriminering fortskrider.* Arbetet mot diskriminering är internationellt, och erfarenheter och åtgärder behöver kunna jämföras mellan nationer för att dessa ska kunna lära av varandra. Svensk offentlighet har förvisso mycket att lära andra länder om hur kampen mot diskriminering bör bedrivas, men har också mycket att lära från erfarenheter i andra länder. Denna typ av lärande underlättas av jämlikhetsdata, som kan underlätta internationella jämförelser av minoriteters villkor.
- *För att underlätta för företag och myndigheter att utveckla sin mångfaldspolicy och följa upp sina mångfaldsplaner.* Dessa planer behöver utgå från faktiska diskrimineringsgrunder, och inte från proxykategorier som födelseland osv. Inom kategorin ”utländsk bakgrund” ryms många personer som passerar som svenskar (de är alltså ”osynliga minoriteter”) och som inte alls möter samma typ av diskriminering i sin vardag. Att inte nämna etnicitet, religion och hudfärg, variabler som studier har visat är relevanta ur diskrimineringsynpunkt i en mångfaldsplan, gör sådana planer till långt mindre effektiva verktyg än vad de skulle kunna vara. Det finns t.ex. en risk för att arbetsgivare ”fuskar” med sina mångfaldsplaner genom att räkna nordiska in-

vandrare som ”utländsk bakgrund” för att få statistiken att se bättre ut med avseende på mångfald och inkludering än vad den faktiskt är.

- *För att öka den allmänna kunskapen om synliga minoriteters utsatthet.* Ökad kunskap om olika gruppers villkor kan underlätta samtal om detta. I den svenska kontexten finns en utbredd uppfattning att rasdiskriminering (alltså diskriminering av människor på grund av deras hudfärg eller andra synliga attribut som kan förknippas med ett icke-västerländskt ursprung) inte är särskilt vanligt förekommande. Ett exempel på detta är Långtidsutredningens huvudbetänkande, som påstår att etniska minoriteter inte diskrimineras i svensk arbetsmarknad (Forslind et al. 2015). Afro-fobirapporten ger dock skäl att tro motsatsen, åtminstone med avseende på gruppen afrosvenskar (Hübinette, Bashir, and Kawesa 2014). Negativa stereotyper och fördomar om afrosvenskar är i hög utsträckning en del av svensk kultur och Sveriges historia. Dessa stereotyper behöver kritiskt diskuteras och ifrågasättas. Insamlandet av jämlikhetsdata skulle kunna öka den allmänna kunskapen om hur diskriminering påverkar minoritetssvenskars livsvillkor och möjligen spela en roll i en nationell dialog om hur relationer mellan minoritetsgrupper bör se ut i Sverige.
- *För forskning och en djupare förståelse av diskriminering som fenomen, och hur dessa fenomen bäst kan motverkas.* Jämlikhetsdata möjliggör att hudfärg och etnicitet som variabler kan studeras separat från födelseland, utbildning och inkomst. För att studera diskriminering och dess effekter mot just gruppen afrosvenskar skilt från födelseland är det av särskild vikt, eftersom många afrosvenskar har en bakgrund från länder där svarta inte är i majoritet (som t.ex. USA, Marocko och Colombia). Hur diskrimineringen tar sig uttryck och vilka effekter den får på minoritetssvenskars möjligheter behöver utredas i större omfattning. Det finns bl.a. väldigt lite kunskap om när i livet inkomstskillnader uppstår mellan t.ex. afrosvenskar och majoritetssvenskar. Kunskap om när ojämlikheterna uppstår kan vägleda beslutsfattare i arbetet med att utforma effektiva åtgärder. Ett exempel på hur sådan kunskap har varit av stor nytta är insikten att inkomstskillnader mellan män och kvinnor uppstår i samband med att det första barnet föds. Denna kunskap kunde därmed användas för att prioritera vissa reformer, som öronmärkta ”pappamånader”. Liknande kunskap om eventuella löneskillnader mellan minoritets- och majoritetssvenskar skulle vara en mycket värdefull tillgång för att utforma effektiva reformer (Bielby et al. 2003).

Hur jämlikhetsdata bör samlas in: tre principer

I den offentliga debatten kan det förekomma att jämlikhetsdata sammanblandas med den typ av etniska register och kartläggningar som var en väsentlig del av den rasistiska ”forskning” som bedrivits i Sverige och många andra länder. Samtida exempel på den här typen av praktik har förekommit hos bl.a. Malmöpolisens. För tydlighetens skull bör det understrykas att jämlikhetsdata skiljer sig från den här typen av praktiker, både i form

och avsikt. Därför har förespråkare av jämlikhetsdata formulerat tre principer som bör gälla i de sammanhang där data samlas in (Hübinette 2015).

1. *Respondenterna bör i största möjliga mån vara anonyma.* Det innebär att den som samlar in data inte får fråga efter uppgifter som skulle möjliggöra identifikation av respondenten. Eller, om sådana uppgifter ändå insamlas, informera respondenten om risken för att identifikation kan ske.
2. *Informerat samtycke.* Respondenten har rätt att veta vilken typ av data som inhämtas, till vilket syfte och (i största möjliga mån) hur informationen kommer att presenteras och kategoriseras. Respondenten ska alltid ha möjlighet att neka till att svara på en fråga eller till alla frågor.
3. *Självidentifikation.* Respondentens egna uppfattningar om sin etnicitet, sin hudfärg och religiösa åskådning bör inhämtas och spela en avgörande roll för hur de kategoriseras.

Dessa principer kan kontrasteras med tillvägagångssättet hos Malmöpolisen när de upprättade ett register över personer som de ansåg vara romer. Polisens register var inte anonymt. Registret var hemligt, och de som blev registrerade hade inte gett sitt samtycke. Inte heller var registret baserat på de registrerades självidentifikation, utan på polisernas antaganden om de registrerades etniska tillhörighet. En annan viktig skillnad mellan jämlikhetsdata och den typ av rasprofilering som den ofta sammanblandas med handlar om hur data används. I fallet med rasprofilering drar man slutsatser om huruvida en individ är t.ex. kriminell utifrån en gruppidentitet som tillskrivs individen. Jämlikhetsdata används inte på det här sättet, utan för att föra ett resonemang på gruppnivå.

Hur kan jämlikhetsdata samlas in i praktiken?

Insamlandet av jämlikhetsdata anses vara svårt, både praktiskt och teoretiskt (Simon 2012). Begreppen "hudfärg" eller "ras" samt "eticitet" är inte alltid tydliga för respondenterna och är därmed svåra att operationalisera för forskare (Strömblad and Myrberg 2015). Det finns en utbredd uppfattning att begreppen "ras" och "hudfärg" refererar till en objektiv kategori i världen (en så kallad "natural kind"). Att på ett pedagogiskt och enkelt sätt förklara att begreppen refererar till en social kategori som existerar i kraft av våra kollektiva föreställningar är inte lätt. Likaså tycks det råda stor förvirring kring begreppet "eticitet", som vi i det här sammanhanget använder för att referera till en persons kulturella identifikation. Begreppet "kultur" är inte heller helt okomplicerat. Vissa minoritetsgrupper identifierar t.ex. sig själva som en språkgemenskap snarare än en kulturell gemenskap. För tydlighetens skull bör det alltså påpekas att vi i begreppet "kultur" inkluderar många olika typer av kulturella uttryck, inklusive språk, religion, traditioner och andra praktiker (Roth 2016).

Sammanblandningen av begreppen "hudfärg" och "etnicitet", både i forskningslitteraturen och bland allmänheten, är också problematisk. Begreppet "etnisk svensk" kan både uppfattas som en beskrivning av en person som identifierar sig som kulturellt svensk, men också som en beskrivning av person som har ett typiskt svenskt utseende. Enkäter som bara frågar efter etnicitet, eller (som US census) inte explicit gör en distinktion mellan utseende och kulturell identifikation, riskerar att osynliggöra de svenskar som tillhör en synlig minoritet men samtidigt identifierar sig som etniska svenskar. Denna problematik är kanske mest uttalad för adopterade som också är synliga minoriteter. Dessa har ju ofta en stark etnisk (alltså kulturell) identifikation med Sverige, men också ett utseende som uppfattas som "osvenskt".

Begreppen "ras" och "etnicitet" varierar även över tid. Vissa grupper, som beskrivits som "rasgrupper" anses idag vara etniska grupper. "Hispanic" ansågs t.ex. tidigare vara en beskrivning på en persons fysiska attribut och utseendetyp (alltså en "ras"). Idag anses "hispanic" snarare syfta på en etnisk identitet, som allt oftare kompletteras med "white" som i "hispanic white" (Roth 2016). De ord som används för att beskriva olika minoritetsgrupper har också varierat över tid. I Sverige är t.ex. benämningen "afrosvensk" relativt ny, medan benämningen "färgad" inte längre används i den politiska diskursen av afrosvenskar själva. I USA har begreppet "hispanic" använts både som en beskrivning av en persons etnicitet (i det här fallet tillhörande en språklig minoritet) och för fysiska kännetecken (Winker 2004).

I USA har man noterat att en allt större grupp personer identifierar sig som "blandade" i någon bemärkelse. Även här i Sverige tenderar personer med utländsk bakgrund att ibland identifiera sig som t.ex. "svensk-kurder" eller "svensk-somalier". Dessa typer av "bindestrecks-kategorier" kan vara svåra att analysera. Dessutom kan det råda större variation mellan respondenter i vad man menar med dessa "bindestrecks-kategorier", vilket kan leda till lägre enhetlighet inom dessa kategorier än inom icke-sammansatta kategorier som "svart" eller "finsk".

En annan svårighet är att den här typen av datainsamling kan uppfattas som kränkande eller obehaglig. Detta varierar visserligen stort mellan länder och respondenter inom länder, och våra resultat visar att där personer födda i Sverige tycker att dessa frågor är särskilt obehagliga när termen "ras" används.

En annan aspekt som också bör beaktas är de sociala effekterna av hur respondenter identifierar sig själva. Utbildning, civil status och ålder påverkar hur en person identifierar sig. Högutbildade tenderar att ange fler etniciteter, och personer som är gifta tenderar att ändra sin etnicitet för att bättre "passa ihop" med sin partner (Waters 2000).

Det bör också beaktas att bortfallet av respondenter generellt sett är större hos minoritetsgrupper än hos majoriteten (Feskens et al. 2006). Detta tros bero på i genomsnitt sämre språkkunskaper hos minoriteter, och på att de oftare är svåra att nå med t.ex. enkäter och telefonintervjuer. Detta bortfall gör att vi inte kan förvänta oss några snabba

revolutionerande insikter om minoritetssvenskars livsvillkor på kort sikt. Till skillnad från den data som anonyma enkäter kommer att generera finns ju alla svenskar i befolkningsregistret, vilket innebär att denna data kommer att vara mest användbar, åtminstone för vissa grupper, under en övergångsperiod.

En annan frågeställning som är relevant är hur granulärt ett kategoriseringssystem bör vara. Bör specifika språkliga minoriteter som t.ex. ”dinka” (en etnisk grupp i södra Sudan), eller större grupper utifrån en mer generell etnisk tillhörighet som ”Sydasien” redovisas? Denna fråga kan dessvärre inte besvaras på ett generellt plan. I vissa sammanhang är det relevant att veta t.ex. vilka språk som talas i ett område för att kunna utforma relevanta kommunikationsstrategier (information från kommunen etc.). I andra sammanhang, som när vi avser att studera effekterna av specifikt rasdiskriminering, så bör de socialt relevanta kategorierna användas (hudfärg). Undersökningar av förekomsten av etnisk diskriminering måste utgå från de relevanta kategorier som är föremål för undersökningen, som t.ex. ”arab” eller ”somalier”. Även om det för enskilda individer kan spela en stor roll huruvida de är kurder eller turkar så tenderar skillnader mellan dessa grupper att inte spela en signifikant roll för hur personer med det utseende som förknippas med dessa grupper behandlas i en krogkö. Alldeles för små grupper tenderar att sakna statistisk relevans, medan större grupper riskerar att osynliggöra skillnader. Oavsett tillvägagångssätt är det viktigt att utgå från ett nära samarbete med representanter från minoritetsorganisationer och att vara lyhörd för deras önskemål (Al-Zubaidi 2012).

Internationellt sett har ett stort antal tillvägagångssätt prövats. Det tillvägagångssätt som tycks vara vanligast i USA och Storbritannien utgår från förvalda alternativ. Respondenterna presenteras med en lista på olika etniska identiteter som ”White”, ”Black”, ”Hispanic White”, ”Italian American” osv. Dessa enkäter kompletteras oftast med möjligheten att ange en identitet som inte finns med på listan, alltså ett tomt fält.

Vilka kategorier bör användas?

Följande egenskaper är rimliga desiderata för ett klassifikationssystem för jämlikhetsdata (Winker 2004):

1. Kategorier bör vara konsistenta över tid så att jämförelser kan göras
2. Kategorier bör vara enkla att förstå för respondenter, och överensstämma med vardagligt språkbruk
3. Kategorierna bör vara ömsesidigt uteslutande
4. Kategorierna inom olika dimensioner bör vara ortogonala (alltså möjliga att kombinera i alla konstellationer).

Förvalda svarsalternativ

Förvalda svarsalternativ är det vanligaste sättet att inhämta jämlikhetsdata, och det som används i USA, och Storbritannien. Respondenten erbjuds en lista med olika kategorier som "latino" och "native american". I vissa fall kan respondenterna även ange mer än ett alternativ, som "white" och "black". För det mesta finns även ett alternativ för personer som inte identifierar sig med något av de förtryckta alternativen, t.ex. "other". Ibland finns även ett tomt fält där personer fritt kan ange en kategori.

Det finns huvudsakligen två fördelar med det här tillvägagångssättet. (1) Genom att ge exempel på möjliga svar, kommuniceras det tydligt vilken typ av svar som undersökningen efterfrågar. Därmed minskar man antalet bortfall på grund av missförstånd. (2) Genom att erbjuda ett begränsat antal alternativ producerar den här typen av enkäter resultat som enklare kan användas direkt utan behov av manuell tolkning och bearbetning.

Men förvalda svarsalternativ har också betydande nackdelar. Dels har internationell forskning upprepade gånger visat att valet av förvalda alternativ har en stor effekt på respondenternas självidentifikation (Waters 2000). I t.ex. den amerikanska folkräkningen (US Census) 1990, då minoriteten cajuner inkluderades som ett förvalt alternativ, ökade antalet personer som identifierade sig som cajuner med 6000 %. Detta innebär att urvalet av kategorier är väldigt viktigt för att undvika att jämlikhetsdata används för att synliggöra vissa grupper på bekostnad av andra. Eftersom det inte är transparent hur eller varför en respondent väljer att identifiera sig på ett visst sätt så innebär dessa "enkäteffekter" att osäkerheten kring resultaten förblir stora. I värsta fall kan illusionen av kunskap vara farligare än okunskap.

En viss godtycklighet kommer alltid att råda när forskare skapar kategoriseringar. Men om förvalda alternativ väljs, är det lite som kan göras för att ifrågasätta en viss kategorisering. Förvalda alternativ innebär alltså att resultaten får dålig bakåtkompatibilitet om kategorierna skulle förändras, och därmed vara av sämre nytta för beslutsfattare och för respondenterna.

Öppna svarsalternativ

Av dessa skäl har vi i det här projektet undersökt möjligheterna att inhämta jämlikhetsdata med öppna svarsalternativ. Den här typen av enkäter har inte använts inom just detta område, men är vanligt inom t.ex. datainsamling om yrken och anställningar. Rent praktiskt ställs respondenten inför en öppen fråga om sin hudfärg, etnicitet eller religion utan att exempel används. Respondenten får fylla i ett fält där antalet tecken inte är begränsat.

Svårigheterna med det här tillvägagångssättet är att det är mer arbetskrävande. Vidare kräver öppna svarsalternativ att de många olika svar som genereras kan slås ihop till ett mindre antal kategorier enligt någon form av regel eller princip.

En av farhågorna med öppna svarsalternativ är att det skulle vara alldeles för svårt att kommunicera till respondenten vilken typ av svar som förväntas utan att få alldeles för stora enkäteffekter. I synnerhet med tanke på hur kontroversiella och känsliga som frågor om hudfärg och etnicitet upplevs i Sverige. Men preliminära resultat från vår webbpanel visar att endast 10 % av svaren behövde manuell korrigering i den första omgången. Detta är ett resultat som var långt bättre än vad vi hade hoppas på.

Men framförallt är öppna svarsalternativ oerhört värdefulla för att de just tillåter oss att generera olika kategorier med samma rådata. Som beskrevs ovan, så kan lika kategoriseringar vara relevanta i olika sammanhang. Med öppna svarsalternativ har vi möjligheten att skapa nya kategorier i olika sammanhang som tillåter jämförelser. Vi får också möjlighet att utvärdera och kritisera kategoriseringen på ett transparent sätt. I den mån som kategorierna skulle behöva revideras kan vi även gå tillbaka till tidigare rådata och göra den kompatibel med de nya kategorierna (Roberts et al. 2014).

Men öppna svarsalternativ är inte oproblematiska ur ett etiskt perspektiv. En av principerna i inhämtandet av jämlikhetsdata, självidentifikation, riskerar att undermineras med öppna svarsalternativ. I fallet med förvalda alternativ är relationen mellan respondentens val och hur det valet reflekteras i en sammansättning av data tämligen direkt och transparent för respondenten. När respondenten väljer t.ex. "afrosvensk" bland de olika alternativen, kommer detta att leda till en till datapunkt i kategorin "afrosvenskar". Men eftersom vi måste generera kategorier där ett stort antal individuella svar adderas, kommer inte varje individs självvalda identifikation att synliggöras. I vår webbenkät valde t.ex. några majoritetssvenskar att definiera sin hudfärg som "vanlig". Även om den här gruppen upplever att "vanlig" är en korrekt beskrivning av deras hudfärg, så kommer en eventuell kategorisering inte att innehålla det här begreppet. Förvalda svarsalternativ manipulerar individens självidentifikation men tillåter en direkt relation mellan svaret och det aggregerade resultatet. Öppna svarsalternativ måste istället härleda en kategori ur de många svaren på ett sätt som kan underminera principen om självidentifikation. Men till skillnad från den manipulation som förvalda alternativ ger upphov till är härledningen i den öppna modellen potentiellt transparent. Det är just denna möjlighet som gör öppna svarsalternativ till en etiskt acceptabel metod. Det är viktigt att respondenten får tillgång till information om hur kategoriseringen går till och hur man har tänkt. Det är också viktigt att respondenten förstår att alla frågor kan påverka hur respondentens svar tolkas. En respondent som svarar "mörkhyad" på frågan om hudfärg men anger att hens modersmål är tigrinja kan kategoriseras som "afrosvensk", även om hens svar på frågan om hudfärg också är förenlig med kategorierna "Mellanöstern" och "Sydasien". I den här modellen blir alltså öppenhet om hur kategoriseringen ser ut inte bara en fördel av forskningsmässiga skäl, utan också av etisk signifikans.

En annan aspekt av jämlikhetsdata som inte hade varit möjlig att undersöka med förvalda svarsalternativ, är skillnaden mellan individens egen identifikation och hur hen upplever att hen identifieras av andra. Dessa två kan sammanfalla, men gör inte alltid det. Om syftet är att motverka t.ex. rasdiskriminering mot afrosvenskar så är det relevant om

en person uppfattas som afrosvensk i Sverige, inte om personen själv identifierar sig i den gruppen. Samtidigt är det viktigt att få med hur individer identifierar sig själva, inte minst när vi frågar om etnicitet. Därför valde vi att ställa både frågor om individens egen identifikation och om hur individen uppfattas av andra, i Sverige. Analysen av vilka frågor som i slutändan ska ställas återstår att göra.

Vilka är svårigheterna med att samla in jämlikhetsdata?

1. *Integritetskränkande.* Ett antal minoritetsorganisationer har yttrat en viss skepsis gentemot jämlikhetsdata. Detta beror i viss mån på att skillnaden mellan jämlikhetsdata och rasprofilering inte framhävs tydligt nog i den offentliga debatten. Men det finns också inom vissa minoritetsorganisationer en berättigad skepsis mot myndigheter. Det åligger ett stort ansvar för de myndigheter, företag och den offentliga sektorn att vinna dessa gruppers tillit genom transparens och lyhördhet. Även om jämlikhetsdata samlas in i enlighet med de föreslagna principerna, så är det viktigt att tydligt kommunicera och konsultera med grupper som idag har goda skäl att misstro myndigheters goda vilja. Vi har i detta projekt och framförallt i skrivandet av denna rapport främst stått i dialog med afrosvenska organisationer. Dessa har varit delaktiga i diskussionerna kring hur vi ska gå tillväga, men också i att rekommendera vilka svar som vi bör kategorisera som "afrosvenskar". Innan jämlikhetsdata börjar samlas in i större skala behöver andra minoritetsgrupper också konsulteras.
2. *Kan användas i fel syften.* Ett antal samhällsdebattörer som beskriver sig som "invandringskritiska" har länge framfört kravet att införa ett register som kan misstas för jämlikhetsdata. Detta leder ofrånkomligen till farhågor om att även om jämlikhetsdata idag samlas in på ett korrekt sätt, med goda avsikter och för ett gott syfte, så vet vi inte hur dessa data kommer att användas i framtiden. Om politiker som avser att använda jämlikhetsdata till att *främja* diskriminering får större politiskt inflytande i framtiden, har inte den välvilliga datainsamlingen lett till ökade problem? Denna farhåga bör tas på allvar, men vi har inga goda skäl att tro att insamling av jämlikhetsdata idag skulle ha någon större betydelse för en eventuell framtida regerings åtgärder för att öka diskrimineringen. Etnisk registrering är inte statistiskt eller metodologiskt svårt att implementera, och skulle kunna vara på plats på mycket kort tid i händelse av ett scenario där en rasistisk organisation kommer till makten med avsikt att diskriminera synliga minoriteter. Den historiska erfarenheten visar också att fruktansvärda övergrepp mot minoriteter dessvärre är möjliga utan vare sig etniska register eller jämlikhetsdata. Det finns inga skäl att tro att jämlikhetsdata hade förvärrat situationen och därmed spelat en större roll i t.ex. de etniska konflikterna i Rwanda eller Bosnien.
3. *Kan konstruera "färgseende".* Denna invändning har lyfts fram av bl.a. samhällsvetarna Marie Demker och Anders Johansson-Heinö (Demker and Johansson-Heinö 2013). Invändningen bygger på premissen att de flesta i Sverige inte längre "ser"

andra människors hudfärg eller etnicitet. Att i ett sådant sammanhang introducera jämlikhetsdata skulle konstruera kategorier som annars inte är socialt relevanta (Simon 2008). Därmed skulle jämlikhetsdata introducera ”rastänkande” i en social kontext som i övrigt saknar den här typen av föreställningar. Vi tror att det finns goda skäl att tillbakavisa premissen i det här argumentet. Den genomsnittliga svensken är inte färgblind i det avseende som avses här. I själva verket finns det goda indikationer på att de flesta svenskar, oavsett bakgrund, ser hudfärg och agerar på olika sätt utifrån sina observationer.

4. *Kan förvärra ”färgseende”*. En mer försiktig kritik i samma anda som den ovan nämnda invändningen bygger på premissen att även om det finns ett utbrett ”färgseende” så skulle jämlikhetsdata förvärra saken och öka motsättningarna mellan olika grupper i samhället. Huruvida detta stämmer är svårare att veta. Om diskriminering mot synliga minoriteter är ett substantiellt hinder för dessa att få sina rättigheter respekterade, så är detta i sig en sannolik orsak till motsättningar. Att belysa missförhållanden är alltid behäftade med en viss risk för ökad friktion. Men om vi inte tror att missförhållandena kommer att försvinna av sig själva så måste vi också ta den risken.
5. *Kan provocera majoritetssvenskar*. Det finns också en risk för att insamlandet av jämlikhetsdata kan uppfattas som en provokation av en del majoritetssvenskar. Genom att synliggöra skillnader mellan t.ex. afrosvenskar och majoritetssvenskar synliggörs också det privilegium som majoritetssvenskar åtnjuter (Hübinette, Bashir, and Kawesa 2014). Men detta privilegium är förstås inte samma för alla, och de majoritetssvenskar som har en fortsatt låg socioekonomisk status har i andra länder uppfattat synliggörandet av vithetsprivilegium som ett underminerande av deras krav på social rättvisa. Därför kan detta synliggörande i värsta fall förvärra den motvilja gentemot synliga minoriteter som tycks ha spelat en viktig roll i xenofoba och högerpopulistiska politikernas framgångar i västvärlden. Jämlikhetsdata bör inte användas för att osynliggöra den ekonomiska utsatthet som en del majoritetssvenskar också befinner sig i.

Sammanfattning

Att inhämta jämlikhetsdata är svårt både av teoretiska och praktiska skäl. I huvudsak finns två sätt att göra detta. Vi har i detta stycke diskuterat för- och nackdelarna med förvalda svarsalternativ och med öppna svarsalternativ och rekommenderat det sistnämnda. Dessa resonemang har legat till grund för beslutet att testa öppna svarsalternativ i webbenkäten.

Kognitiva intervjuer

I de kognitiva intervjuerna besvarar respondenterna en enkät som rör deras bakgrund och personliga erfarenheter av diskriminering. I samband med detta ges respondenterna möjlighet att resonera kring enkätfrågorna för att ge oss information om vad som uppfattas som komplicerat eller kränkande med avseende på frågor om etnicitet och hudfärg. Resultaten från de kognitiva intervjuerna användes senare för att utveckla enkätfrågor.

Syfte

Det huvudsakliga syftet med de kognitiva intervjuerna var dels att undersöka vilka frågor som är bäst lämpade att användas för att samla in data om en persons bakgrund för att motverka diskriminering, dels att identifiera frågor som kan tänkas ge bäst resultat i en webbenkät. Vi ville också undersöka hur frågor som kan upplevas som kränkande eller obehagliga bäst kan formuleras, samt bilda oss en uppfattning om de åsikter och känslor som väcks av jämlikhetsdata.

Ett urval av 15 personer besvarade en enkät och intervjuades i samband med detta om vilka tankar och känslor enkätfrågorna väckte. Intervjuerna genomfördes i fyra iterationer; fyra personer intervjuades i omgång ett och två, fem personer i omgång tre och slutligen två personer i omgång fyra. Olika varianter av enkäten med varierande frågeformuleringar förekom i varje iteration för att undersöka hur de togs emot.

Respondenterna rekryterades både genom "snowballing" och "convenience sampling" ur forskningsassistenternas personliga nätverk. De personer som intervjuades har olika bakgrund och erfarenheter. Åldersspannet var 20–80 år och olika kön var representerade. Fyra personer tillhörde gruppen majoritetssvenskar, sex personer gruppen afro-svenskar och fem personer andra minoritetsgrupper.

Under den första omgången kognitiva intervjuer fick respondenterna en introduktion till studien, information om anonymitet och tillvägagångssätt. De besvarade frågorna och enkäten diskuterades i sin helhet när alla frågor var besvarade. Under de tre andra omgångarna ändrades detta tillvägagångssätt. Respondenterna fick precis som innan en introduktion till studien, information om anonymitet och tillvägagångssätt, men frågorna diskuterades istället i direkt anslutning till att de besvarats. Detta då vi upplevde att vissa svar färgades av övriga frågor, liksom av enkäten som helhet. Respondenterna fick besvara frågor under nio olika rubriker: språk, födelseland, föräldrars födelseland, medborgarskap, religion, hudfärg, etnicitet, namn samt en fråga om enkäten i sin helhet. De fick även kommentera huruvida frågorna kunde uppfattas som obehagliga, kränkande samt hur lätta de var att svara på.

Efter första omgången ändrades formuleringen av utvärderingsfrågorna så att respondenten inte skulle missuppfatta vems åsikter som efterfrågades. Anledningen till det var att många i omgång ett värderade huruvida frågorna kunde uppfattas som obehagliga eller kränkande av andra personer än de själva. Respondenternas svårighet att tolka frågorna märktes framförallt vid kategorierna etnicitet och hudfärg. Där hade de svårt att urskilja ur vilket perspektiv frågorna skulle besvaras; utifrån dem själva eller utifrån andra. De uttryckte i diskussionen om frågorna bland annat att "fördomar i samhället" eller "atmosfären i Sverige idag gör att det kan vara kränkande att svara på var man är född", samt att "det kan vara kränkande att svara på en fråga om hudfärg för den som inte är vit". I de tre sista omgångarna förtydligade vi därför att det var personens egen uppfattning av frågorna som efterfrågades. Formuleringen "Tror du att den här frågan kan upplevas som kränkande" ändrades till "Hur kränkande upplevde du att den här frågan var för dig?".

Resultat

Något som utmärkte de kognitiva intervjuerna var respondenternas återkommande diskussioner gällande frågorna om begreppen hudfärg och etnicitet och deras definition. Vi märkte även att det uttalade syftet med jämlikhetsdata och den kontext frågorna ställdes i spelade stor roll. Nedan redovisas återkommande teman i respondenternas argumentation samt de tankar och åsikter som ledde till förändringar i enkäten. Alla inkluderade citat är nedtecknade under intervjun. Vissa kan dock ha anpassats för läsvänlighet.

Hudfärg och etnicitet

De flesta respondenter hade svårt att besvara frågorna om etnicitet och hudfärg eftersom det rådde förvirring kring definitionen av begreppen. Dessutom var det märkbart svårare för de respondenter som hade mer än en etnicitet eller föräldrar med olika hudfärg. En av respondenterna (6) upplevde exempelvis att det var svårt att kategorisera sig själv och formulera vilken hudfärg hon har i och med att hon hade en svart och en vit förälder. Hon motiverade att det inte finns ett gemensamt eller erkänt ord i Sverige som förklarar hennes hudfärg. Respondenten själv använde de anglosaxiska begreppen "*bi-racial*" och "*mixed*". Hon förklarade att det var av den anledningen som hon tyckte att det kändes konstigt att skriva ut sin hudfärg och etnicitet på enkäten. Respondenten upplevde svårigheter med att definiera sig själv utifrån etnicitet och hudfärg, men kryssade i att det varken var obehagligt eller kränkande att svara på frågan. Hon upplevde att etnicitet kan betyda flera olika saker och t.ex. vara en kombination av kultur och nationalitet, därför borde frågan delats upp i två olika subkategorier.

Sammanblandningen av begreppen etnicitet och hudfärg förekom ofta. En annan respondent (13) upplevde att etnicitet och hudfärg var samma sak och besvarade frågan "Vilken etnicitet och kultur har du?" med svaren: "*Mulato*", "*negro*", "*neger*", "*latinamerikan*". Hans svar indikerade även att frågan hade behövts specificeras mer och ställts i

en given kontext. Svaren var nämligen baserade på hur han upplevde sin etnicitet i sitt hemland Colombia, där han som mörkare blir refererad på det sättet. Det var även viktigt i den här frågan att det var tydligt för respondenten att förstå att det är kultur som efterfrågas under rubrikerna etnicitet och inte hudfärg. Missförstånden om begreppen återkom flera gånger under intervjuerna vilket kan bero på den begreppsförskjutning som skett i Sverige där "eticitet" har ersatt tidigare användning av "ras", men också på att det idag inte finns en allmän konsensus kring definitionen av etnicitet. Respondenten i exemplet ovan hade inga problem att svara på frågor om etnicitet. Han sa att det är naturligt att andra frågor av nyfikenhet och att frågan inte behöver vara relaterad till eller inkräkta på individens personliga integritet. Han kryssade i att frågan var mycket svår och obehaglig att svara på, men inte alls kränkande.

En respondent (12) vars båda föräldrar är svenskfödda upplevde också att frågan om etnicitet var svår att svara på. Respondenten förstod att det var kultur som efterfrågades och svarade "*svensk kultur*", "*etnisk svensk*". Respondenten undrade senare "*varför han som etnisk svensk*" ska behöva svara på dessa frågor då han är en del av majoriteten och inte offer för diskriminering. "*Jag är på hemmaplan*"(...) "*varför frågar man mig?*". Han uttryckte dessutom att det är svårt att definiera svensk kultur eftersom vi idag inte längre vet var gränserna går för kultur och etnicitet. Han vet vad svenska värderingar är men inte svensk nationalitet i samtidens kulturbeskrivningar. Han vet dock definitivt att "*det är skillnad mellan Sverige och Pakistan*". Han avslutar med att säga att det är en besvärlig fråga svara på. Denna uppfattning återkommer i kommentarerna till webbenkäten, där majoritetssvenskar är överlag mindre intresserade av "diskrimineringsenkäter".

En respondent (9) missar först att fokus i frågan, "Vilken 'ras' använder andra oftast för att beskriva ditt utseende i Sverige idag" ligger på hur *andra* beskriver hans utseende. Han ifrågasätter därför först varför bara den egna identifieringen och sättet att beskriva det egna utseendet efterfrågas när han blir bemött eller diskriminerad utefter hur andra läser hans utseende. När han går tillbaka till frågan förstår han att han har feltolkat frågeformuleringen och fyller därefter i att andra skulle beskriva honom som "*osvensk*". En annan respondent (10) svarade att han beskriver sin hudfärg som "*vit*" och "*blekrosa*" och upplevde att det var givet att det är så han betraktar sig själv och hur andra betraktar honom. Han nämnde även att han förknippas med folkgruppen "*nordisk*". Han tyckte inte att frågan var vare sig obehaglig eller kränkande men däremot ganska svår att svara på.

I den sista versionen av enkäten kursiveras ett tillägg i en av frågorna om hudfärg, "*andra*", då tidigare respondenter hade missat att besvara de två frågorna både utifrån hur de själva identifierar sig och hur de uppfattas av andra. Att ge frågorna rubriker visade sig tydliggöra vad som efterfrågas under kategorin hudfärg, då flera av respondenterna ändrade sina svar eller kom på vad de skulle skriva då de läst rubriken. En respondent (14) funderade exempelvis länge över frågan om hur andra beskriver hans utseende, men skrev snabbt sina svar efter att ha läst rubriken igen.

Respondenterna i de tidigare omgångarna upplevde att frågan om etnicitet var otydligt

definierad och därför svår att besvara, då de tänkte på hudfärg som en definierande markör för sin etnicitet. I de tre första iterationerna kom frågan om etnicitet före frågan om hudfärg, vilket förvirrade respondenterna när de skulle svara. Vi valde därför att byta ordningsföljden så att frågan om hudfärg kom före frågan om etnicitet. Vi upptäckte att det var viktigt att respondenterna fick bearbeta sina tankar om hudfärg eftersom den frågan var känslig och svårt att svara på, innan de gick vidare till frågan om etnicitet. På så sätt kunde de separera tankarna om hudfärg från frågan om etnicitet.

Jämlikhetsdata och öppna svarskategorier

Ett par respondenter hade svårt att både svara på och prata om frågorna i enkäten. Detta trots att de hade blivit muntligt informerade om syftet med studien och dess mål att främja jämlikhet. Respondenterna upplevde att det kändes känsligt och svårt att prata om hudfärg och etnicitet. Andra respondenter hade svårt att se varför de skulle svara på enkäten över huvud taget då de inte kände sig berörda av syftet. En respondent (1) undrade:

”varför jag som svensk skulle behöva svara på dessa frågor, eftersom att jag som svensk inte är offer för diskriminering”.

Hen erkänner visserligen sin privilegierade position genom att mena att hen inte blir utsatt för diskriminering utifrån sin hudfärg, men samtidigt pekar citatet på att hen kopplar ihop svenskhet med vithet. Detta kan implicit tolkas som ett uttryck för åsikten att vithet är en inneboende essens i förståelsen av svenskhet. Detta kan kontrasteras mot en annan respondent (7) som menar att:

”Om någon frågar mig, till exempel om jag reser, vart jag kommer ifrån och jag svarar Sverige så tror dom inte på mig på grund av mitt utseende. Och det kan kännas kränkande att inte uppfattas som svensk, att bli ifrågasatt”.

Liknande argument återkommer flera gånger från minoritetssvenskar, både i de kognitiva intervjuerna och djupintervjuerna. Att inte uppfattas som svensk, eller att bli ifrågasatt som svensk på grund av sin hudfärg har uttryckts vara kränkande och en av de angivna orsakerna till diskriminering.

Inledningstexten ändrades under den kognitiva studien, bland annat infogades i vissa av enkäterna meningen: ”Informationen kommer att användas för att främja jämlikhet och motverka diskriminering”, detta för att kontextualisera enkäten och se huruvida det påverkade respondenternas svar. Respondenterna som fick denna inledande text svarade i regel att frågorna inte kändes kränkande eller obehagliga att svara på. De pekade dock på att uppfattningen av frågorna var kontextbunden och att det skulle vara oerhört kränkande att få liknande frågor i andra sammanhang. Citat från respondent (10):

”Det var absolut okej att svara på frågorna såhär...det skulle kännas annorlunda om frågorna kom i en annan kontext, det skulle ju vara oerhört kränkande om nån frågade var mina föräldrar var födda under till exempel en arbetsintervju”.

Vissa av respondenterna i de tidigare omgångarna var misstänksamma och ovilliga att besvara enkätfrågorna eftersom de var osäkra på syftet och uttryckte oro över hur data skulle användas och i vilka sammanhang. Oron som väcktes var relaterad till ängslighet inför anonymitet och den personliga integriteten, men också till frågornas känsliga natur. Följaktligen påverkade tillägget i inledningstexten respondenternas svar. Flera har då de är förvissade om att materialet som samlas in ska användas för att främja jämlikhet och motverka diskriminering, genomgående svarat att de inte upplevde frågorna som obehagliga eller kränkande. Det här visar att det finns ett behov av att inkludera tillräckligt med bakgrundsinformation som förklarar vad jämlikhetsdata vill uppnå och att målet har en direkt anknytning till att motverka diskriminering.

Vid frågor om födelseland berättar en respondent (5) att hennes pappa förvisso var född i Argentina men hade uruguayanskt medborgarskap, varför respondenten därför inte kopplade sin pappa med Argentina. Respondenten är född i Sverige men flyttade vid en månads ålder till Uruguay där hen sedan bodde i 13 år. Respondenten säger:

”Jag har aldrig kunnat kryssa i enkäter, var man är ifrån baserat på typ kontinenter, det är liksom problematiken för mixade, vi passar inte in nånstans”.

Liknande resonemang har framkommit ett par gånger, både under de kognitiva intervjuerna och under djupintervjuerna. Framförallt av personer med föräldrar med olika etniska bakgrund och/eller hudfärg, men också av adopterade. Detta visar på att slutna svarsalternativ inte fångar upp komplexiteten av en persons bakgrund. Detta då en person kan födas i ett land men växa upp i ett annat. En fråga som enbart behandlar födelseland räcker därför inte som indikator på etnicitet. Av denna anledning lade vi även till följdfrågan ”I vilket land eller vilka länder bodde du i när du var 0-15 år?”. Den frågan hjälpte oss exempelvis att bättre se komplexiteten av individers etnicitet. Öppna svarsalternativ visade sig vara viktigt i den här situationen eftersom de respondenter som hade föräldrar födda i olika länder eller med olika etniciteter kunde beskriva sitt ursprung utförligt. Etnicitet och kultur i respondenternas liv är präglade av föräldrarnas kombination av ursprung, samt de länder de själva har vuxit upp och bott i, vilket är ännu en indikator på att öppna svarsalternativ är att föredra. Öppna svarsalternativ visar på hur komplex frågan om etnicitet och hudfärg är samt att det finns flera olika faktorer som påverkar en respondents svar. Dessa faktorer kan leda till bortfall i en enkät med förutbestämda svarsalternativ och riskerar därmed att ge både en fel bild av personen och ett snedvridet statistiskt resultat.

En annan fördel med öppna svarsalternativ uppenbarade sig när respondenterna (5) och (6) skulle besvara frågan om ras och hudfärg. Där visades det sig att respondenternas tillskrivna ras och hudfärg är kontextbunden, då de ständigt varierar och läsningen av

deras hudfärg inte är konstant. Respondent (5) uttrycker sig om hur hen uppfattas olika i olika sammanhang:

”Jag är vit men ändå inte vit, jag är vitare...beror på kontext, beror på hur man kategoriserar, det är inte bara hudfärg som definierar ras (...) Jag är medveten om att jag har vita privilegier ibland, i vissa kontexter som till exempel Peru, har fått gå före i köer och så... I Uruguay är jag mer norm och i Sverige diskrimineras jag, fått höra att jag är ful. Jag är mer vit blatte i svensk kontext.”

Hur de rasifieras varierar beroende på sammanhang. Respondent (6) som har en vit och en svart förälder betraktas oftast som svart i Sverige. Denna iakttagelse resulterade i att frågorna om hudfärg ändrades i de senare omgångarna av kognitiva intervjuer så att det tydligt angavs vilket sammanhang som avses. Frågorna fick tillägget *i Sverige*, exempelvis ”Hur beskriver andra i Sverige ditt utseende idag?”.

Sammanfattning

Flera respondenter hade svårigheter med definitionen av etnicitet under de kognitiva intervjuerna. Vissa kopplar etnicitet till kultur medan andra besvarar frågan som om den handlar om hudfärg. Detta kan bero på hur termen ”eticitet” har kommit att ersätta benämningar för hudfärg i Sverige. Det är dock viktigt att göra denna distinktion då personer med annan hudfärg än vit som betraktar sig själva som etniskt svenska, ändå kan utsättas för rasism. Detta påpekades också i djupintervjuerna, bland annat av en respondent som är adopterad. För att enkäten ska kunna fånga upp dessa individers erfarenheter av diskriminering är begreppet hudfärg en viktig och avgörande indikator.

Något som pekar på fördelen med öppna svarsalternativ framkom framförallt under intervjuer med personer med föräldrar födda i olika länder och/eller olika hudfärg. Flera personer talade om svårigheter att i andra undersökningar ge en rättvis bild av sig själva och sin bakgrund om svarsalternativen var förvalda. Öppna svarsalternativ ger respondenten möjlighet att uttrycka komplexitet eller flera olika etniciteter istället för att välja det förvalda alternativ som är ”minst dåligt”. Det kan därför argumenteras för att öppna svarsalternativ är mer inkluderande.

Vi kunde se en skillnad bland respondenternas vilja att besvara enkäten och känslor inför frågorna baserat på huruvida de fått ta del av mer utförlig skriftlig beskrivning av studiens syfte eller inte. Därmed går det att dra slutsatsen att det är viktigt att tydliggöra syftet med datainsamling för jämlikhetsdata.

Öppna svarsalternativ kan riskera bortfall då respondenter kan ge oanvändbara eller svårkodade svar om de inte förstår vad som efterfrågas, eller om personen är ointresserad eller oengagerad. Risken att få ett oanvändbart svar är mindre om respondenten endast ombeds välja det alternativ som passar bäst och själv slipper tolka vad som efter-

frågas. Att satsa på mer information kan motverka negativa bortfall orsakade av öppna svarsalternativ genom att upplysa och uppmuntra respondenter som tycker att de inte berörs av jämlikhetsdata och diskriminering. Att använda sig av exempel i frågorna kan även motverka feltolkningar av frågorna.

Respondenter har visat ett stort behov av att ha en kontinuerlig dialog med intervjuaren under de kognitiva intervjuerna. Respondenter har haft frågor kring jämlikhetsdata samt funderingar kring definitioner och vissa formuleringar, vilket innebär att resultatet skulle ha kunnat se annorlunda om de fyllt i enkäten utan intervjuarens närvaro.

Studien visar även att det finns ett behov från respondenternas sida att få tillräckligt med bakgrundsinformation om jämlikhetsdata och studiens syfte innan de besvarar en enkät. Förslagsvis skulle enkäten behöva kompletteras med mer information. Detta kan göras med en utförlig inledningstext som berättar hur liknande data tidigare har använts för att motverka diskriminering och förbättra individens levnadsvillkor. Exempel på tidigare resultat med förmånerna av jämställdhetsdata och lönekartläggningar kan vara sådana uppgifter som ger respondenten en bild av hur jämlikhetsdata kan användas i praktiken. Detta kan också motarbeta skepticism och känslor av oro inför jämlikhetsdata.

Genom att genomföra de kognitiva intervjuerna i fyra iterationer kunde enkätfrågorna förbättras till att vara mer inbjudande för respondenter. De har även bidragit till att minska feltolkningar av frågor som senare kom att användas i en webbundersökning.

Djupintervjuer

Bakgrund

Insamlandet av jämlikhetsdata uppfattas som mycket kontroversiellt i Sverige. I debattartiklar jämförs ansträngningar att samla in jämlikhetsdata med skullmätning och annan rasbiologisk pseudovetenskap. Vi ville förstå de känslor som jämlikhetsdata väcker med hjälp av teoretiska verktyg från fältet kritiska vithetsstudier. En hypotes från detta fält är att vita personer i ett samhälle där de utgör normen, som t.ex. Sverige, inte upplever att de rasifieras och identifieras som just vita (Dyer 1997, Frankenberg 1993). För dem är det en självklarhet att bli bedömda som individer. När vithet som kategori och identitet synliggörs upplever vita personer detta som att deras subjektiva erfarenheter av att vara individer förnekas. Till skillnad från synliga minoriteter har majoritetssvenskar sällan den erfarenheten, och har därför svårt att förstå att andra ser dem som just vita (Ahmed 2012). Denna konflikt mellan upplevelsen att rasifieras och frånvaro av erfarenheter av detta leder till en emotionell reaktion som inom denna disciplin kallas "white fragility". Med denna känslighet medföljer också en stark preferens för att inte pekas ut som "omoralisk" (t.ex. inte alla ..., "all lives matter"). Att explicit rasifieras innebär också att man tillskrivs en specifik erfarenhet och därmed också frånvaron av vissa erfarenheter. Därmed undermineras allmängiltigheten i deras påståenden. För personer som är vana vid att kunna uttala sig om världen i universella termer kan upplevelsen av rasifiering bli en identitetskris.

I våra kognitiva intervjuer noterade vi att även minoritetssvenskar hyste en viss aversion och obehag mot frågor om etnicitet och hudfärg. Vi ville undersöka varför, och hur (och om) detta obehag skiljer sig från det obehag som majoritetssvenskar upplever. En möjlig förklaring är att obehaget bottnar i erfarenheten att rasifiering är kopplat till ett ifrågasättande av deras lojaliteter, rättigheter och dygder. Tigerwall och Hübinette (2008) diskuterar hur adopterade orienterar sig kring "svenskhetens gränser" inom vilken den normativa bilden av svenskhet konstrueras. Detta leder till disidentifikation med det egna ursprungslandet som en överlevnadsstrategi och alienation från den egna kroppen som uppstår av en vit självbild, men en icke-vit kropp. Detta har likheter med hur unga svenska tjejer med latinobakgrund förhandlar med svenskhet/vithet för att inkluderas (blonderat hår, blå linser) (Lundström 2007).

Syfte och urvalsmetod

Denna studie är en uppföljning av de kognitiva intervjuerna, gjord för att identifiera de olika känslor och associationer som finns kring insamling av jämlikhetsdata. Men också för att få en uppfattning om vilken typ av frågor som är lämpliga att ställa i en enkät

som kartlägger diskriminering. Studien omfattar sju respondenter. Det är inte samma respondenter som i de kognitiva intervjuerna, detta för att alla respondenter i så stor mån som möjligt skulle ha samma utgångsläge. Respondenterna har olika bakgrund och erfarenheter vilket gör det möjligt att få en bredare bild av upplevelsen av diskriminering och vardagsrasism, men också av de olika associationerna kring jämlikhetsdata. Ett brett spektrum av respondenter ger oss också möjligheten att få fler ord på olika situationer, liksom olika perspektiv på de bakomliggande faktorerna till upplevd diskriminering.

Målet med djupintervjuerna var att generera en stor variation av respondenter. Vi har därför gjort flera försök att nå ut med förfrågan till olika målgrupper. Första försöket bestod i utskick av intervjufrågningar som förmedlades muntligt och skriftligt via e-post till olika organisationer och representanter för minoritetsgrupper. Från den källan fick vi endast en respondent.

Efter ett flertal försök fortsatte vi med att kontakta olika målgrupper genom dels direkt kontakt men också utifrån urvalsteknikerna ”snowballing” och ”convenience sampling”, där vi använde våra personliga nätverk. Urvalet utgick därefter efter tillgänglighet. I det andra försöket fick vi sex nya respondenter. Det är huvudsakligen två faktorer som har påverkat antalet respondenter för intervjuerna. Den ena har att göra med att diskriminering i sig är ett känsligt ämne vilket gör att det är få personer som är villiga att öppet berätta om sina erfarenheter. En andra faktor som upptäcktes under studien är att kunskapen om jämlikhetsdata bland respondenter och allmänhet är begränsad, vilket ytterligare försvårar möjligheten att rekrytera respondenter för intervjuer. Intervjuerna var semistrukturerade. Ett frågeschema användes (se bilaga) men beroende av vad respondenterna lyfte under intervjun ställdes olika följdfrågor. Studien ska betraktas som en pilotstudie som är begränsad av tid och andra faktorer. Vi diskuterar rekommendationer för vidare studier i sammanfattningen.

Då syftet med intervjuerna var att förstå hur känslor kring hudfärg och erfarenhet av diskriminering påverkar attityder till jämlikhetsdata utgick vi bland annat från frågeställningarna: ”Upplever respondenterna ett obehag kring att prata om hudfärg?”, ”Vad orsakar detta obehag?”. Vi ville också lyssna på och ta del av åsikter kring jämlikhetsdata. Djupintervjuerna skiljer sig från de kognitiva intervjuerna i längd men också i fokus, då djupintervjuerna hade som syfte att identifiera upplevd diskriminering och respondenternas åsikter om jämlikhetsdata, medan de kognitiva intervjuerna fokuserade på att utveckla frågeställningar som kan användas för att inhämta data från respondenter. Alla respondenter fick en introduktion till studien, information om anonymitet och tillvägagångssätt.

Resultat

Respondenterna har haft blandade känslor inför jämlikhetsdata och flera av dem ändrade position under intervjuerna. Nedan redovisas respondenternas argumentation samt

deras tankar och åsikter utifrån återkommande teman. De har tilldelats nummer för att säkerställa anonymitet. Alla inkluderade citat är transkriberade från inspelningar. Vissa kan dock ha anpassats för läsvänlighetens skull.

Erfarenheter av diskriminering

Respondenterna fick svara på en sammansättning av olika frågor om hudfärg i ett försök att få en bild av deras inställning och associationer till begreppet. Vi ville även få en inblick i hur de kände inför att svara på frågor kring sin hudfärg i en enkät. Frågor som användes var bland annat: "Vad känner eller tänker du på när du hör ordet hudfärg?" "Hur skulle det kännas att svara på vilken hudfärg du har i en enkät?" "Kan frågan upplevas obehaglig eller kränkande och i sådana fall varför?" "Kan ens känslor inför att svara på frågorna påverkas av ens hudfärg?".

En majoritet av respondenterna uttryckte samma åsikt, att frågan om hudfärg är en viktig diskussion som måste tas upp mer för att förändra den sociala normen. Detta för att förändra de negativa associationer och stereotyper som är kopplade till hudfärg, så att människors olika hudfärg istället betraktas som "mångfald" och mottas som något positivt. De flesta respondenter menade även att hudfärg är en betydande faktor för hur människor behandlas och för vilken position de får i samhället. Respondent (6) säger:

"Och det hela börjar faktiskt i skolan, på grundskolan. Där lär man både flickor och pojkar skillnader, och man lär också barn av andra bakgrunder att "you're not that good". I väldigt tidig ålder. Och då växer man upp med det där och man ser det också ständigt i samhället, blir ständigt påmind: jag är inte bara kvinna, jag är också invandrare, jag är också muslim, jag är också svart, ja och så vidare".

En respondent (4) hade svårt att koppla diskriminering till hudfärg, men medgav att en förklaring kan vara att hen är majoritetssvensk och av den anledningen kanske inte har samma erfarenheter av diskriminering.

Respondent (2), som är majoritetssvensk, förklarade att det känsliga med att tala om hudfärg i Sverige har att göra med att det finns en norm i samhället som tidigt lär barn att det är fult att prata om hudfärg. Respondenten berättade att:

"Den sociala inlärningen av hudfärg börjar i tidig ålder. I skolan lär sig barnen redan som små genom sången "bä bä vita lamm" att vit är bra (...) hur många gånger sjunger de "svarta lamm" eller "gråa lamm?". Det börjar redan i bebisåldern till att integrera barnen att vit är bra".

Hen hänvisar även till att differentieringen och den hierarkiska värderingen av olika hudfärg är "*En samhällssyn som måste ändras*" och tillägger att "*hudfärg måste talas mer om i en positiv ton (...) det är det vackraste vi har*" och avslutar meningen genom att konstatera att "*hudfärg måste diskuteras mer*".

Vissa respondenter uttryckte en rädsla för att diskussionen kan förstärka den nuvarande samhällsdiskursen där människor värderas olika på grund av hudfärg. De oroade sig för att enkäter som efterfrågar människors hudfärg riskerar att istället bidra till att människor fortsätter att kategorisera varandra utifrån hudfärg. Respondenter som har en mer negativ inställning till jämlikhetsdata, trots att de har fått en genomgående beskrivning och förklaring av jämlikhetsdata och dess definition, höll fast vid att jämlikhetsdata är känsligt och att det kan förstärka idéer om människors olikheter. Dessa tankar uttalades av en respondent från majoritetsbefolkningen och en från minoritetsbefolkningen. Den tidigare respondenten (4) uttrycker en motvilja mot att prata om hudfärg som begrepp och säger att:

”hudfärgens betydelse (...) är ett onödigt begrepp för mig (...) sen går det inte att komma ifrån att jag är en svensk vit man”.

Vid frågan om hur det skulle kännas att svara på frågor om hudfärg i en enkät *”Det skulle kännas onödigt och irrelevant (...) Onödigt och obehagligt”*. Respondenten menar att det skulle innebära att *”det ställs stor vikt att värdera människor efter hudfärg och hur människor ser ut och det gör skillnad på människor (...) ur ett västerländskt vit mans-perspektiv så är inte hudfärg ett problem men för andra hudfärger skulle det nog vara ett problem”*.

Respondent (3) refererade till tidigare upplevd diskriminering som anledning till sitt ställningstagande och menade att insamlingen av sådana data skulle bidra till kategorisering av människor och därmed en förstärkt känsla av utanförskap, samt en starkare gränsdragning mellan olika grupper av människor. Hen säger exempelvis:

”Effekten som jag kan tänka på är att människor känner sig utanför, utanförskap. Att jag inte tillhör det här samhället och det kommer att ha negativa konsekvenser (...) För mig själv, för att jag upplevde diskriminering väldigt mycket i Iran så kände jag att det finns alltid en väg mellan mig och iranier, så jag kunde aldrig kunna komma in i samhället eller i kontakt med iranier för att jag inte kände mig bekväm i att det här samhället tillhör mig. Att jag är en människa som har rättighet och till och med skyldigheter i samhället. Man känner att man inte har rättigheter som andra folk har i landet, eller som svenskarna har till exempel”.

Respondent (3) uttrycker en stark oro för att bli stigmatiserad som icke-svensk och invandrare, vilket riskerar att förstärka känslan av att inte tillhöra majoritetsbefolkningen. När respondenterna tillfrågades om huruvida frågor om hudfärg i en enkät kan upplevas som kränkande eller obehaglig, resonerar respondenterna olika. Några respondenter menade att majoritetssvenskar har svårare att relatera till frågor om hudfärg, något som flera intervjuade majoritetssvenskar påpekade. Minoritetssvenskar uppfattades däremot, trots att frågan kan vara känslig, ha lättare att öppet prata om sin hudfärg.

Respondent (6) uttrycker åsikten:

”Jag tror att en del lever i, vad heter det, förnekelse. Att hudfärg inte finns. Jag ser ingen färg, typ så. Men innerst inne så ser dom färg. Så det beror på om den personen som får frågan själv har någon annan etnisk bakgrund än svensk, då är man nog mer positiv till att svara på dom här frågorna. Jag tror att om man har en svensk bakgrund, att man vill ge en, jag vill inte säga illusion för det behöver inte vara det, det kan va att man faktiskt tror på det, men att man vill leva sin värld som lite ”jag behandlar alla lika” i teorin och att man inte tänker på hur man lever i praktiken”

Respondent (2) resonerar:

”Man har inte blivit utstött på grund av sin hudfärg någonsin rent historiskt (...) Vi har stått över i många hundra år, så vi har inte behövt lära oss att vi är stolta vita. Det har vi fått i oss redan från början, däremot så har svarta fått kämpa för att vara stolta och glöm inte bort att vara stolt över vem du är, vart du kommer ifrån och hur du ser ut”.

Respondent (1) tar upp oviljan hos majoritetssvenskar att definiera sig utifrån sin hudfärg och etnicitet och istället åberopa individualitet:

”Det stora problemet är dom som inte definierar sig själva, som inte sätter in sig själva i sammanhang, utan såhär ‘jag är ju bara den jag är’, - jo, fast att du kan vara den du är, är ju för att du har dom här privilegierna och att du inte behöver fundera kring din etnicitet är ju för att samhället är uppbyggt kring just din etnicitet”.

Detta argument återkommer även hos respondent (5):

”Jag kan tänka mig att många människor skulle undra ‘men vad har min etnicitet eller min hudfärg med mig att göra’ alltså i en negativ bemärkelse. Men det har också med identitet att göra. Jag bor ju i ett samhälle där jag tillhör normen och då är man lite osynlig för sig själv (...) Om man tillhör normen så ser man inte sig själv, alltså i ett sånt här sammanhang (...) att man inte tänker ”jag tillhör majoriteten (...) Jag tycker att jag har lärt mig det i samtal med minoriteter av olika slag, så får jag höra ibland att ‘ja du tillhör ju majoriteten, du tillhör ju normen, hur kan du veta det’”.

Respondent (3) kopplar begreppet hudfärg till frågor om nationalitet och medborgarskap. Hen hänvisar till upplevd diskriminering som minoritet i Sverige men också i sitt ursprungliga hemland Afghanistan och i Iran där hen bott större delen av sitt liv. Sammantaget har dessa erfarenheter skapat oro och ängslighet inför frågor om hudfärg i en enkät. Hen påtalar att det känns jobbigt att tala om hudfärg och refererar till begreppets negativa konnotationer: *”rasister i Sverige tror att de är bättre än andra... tror att deras nationalitet är bäst”*. Hen upplever att frågan kan vara obehaglig och förklarar att utseende säger ingenting om människor. Att prata om hudfärg upplevs enligt respondenten som att det finns en vilja att göra skillnad på människor och det inte är bra. Responden-

tens svar visar på att personliga erfarenheter av diskriminering och rasism samt de kopplingar respondenten själv gör till begreppet kan påverka svar och de känslor som uppstår vid frågor om hudfärg.

Argumentation rörande jämlikhetsdata

Respondenterna blev även tillfrågade om hur de känner inför att forskare vill ställa frågor om hudfärg för att motverka diskriminering och huruvida det går att dra paralleller mellan jämlikhetsdata och data över kön för att motverka diskriminering. Vid frågor om deras personliga tankar kring jämlikhetsdata antogs både inifrån- och utifrånperspektiv, vissa diskuterade främst hur de personligen skulle bli berörda, andra hur andra skulle bli påverkade, och vissa tog upp båda perspektiven. Intervjufrågorna fångade upp olika attityder, samt motiveringar om fördelar och nackdelar med jämlikhetsdata.

Positiva motiveringar

Respondent (7) menar att jämlikhetsdata är viktigt för att diskriminering kan synliggöras i och med att det inte är påtagligt i vilken utsträckning som individer missgynnas på grund av sin hudfärg och säger att:

”Jag vet ju att FN liksom vill att vi för sån statistik. Alltså hur kan man säga att ”ni blir inte diskriminerade” om man inte kan bevisa det liksom, så det är ju jätteviktigt (...) Det kommer synliggöra mycket som inte annars gör det och att människor gör sina röster hörda och tas på allvar”.

Jämlikhetsdata kan i respondentens mening, hjälpa att uppmärksamma människors erfarenheter av diskriminering och främja arbetet i att åtgärda sociala orättvisor. Respondenten säger även att jämlikhetsdata är ett viktigt underlag som hjälper att påvisa som hen säger *”Man får liksom upprättelse... man får liksom på nåt sätt också kanske sätta ord på det... att det är inte bara är jag som hittar på”*. Detta i och med att hen har tidigare erfarenheter av att bli ifrågasatt om hen faktiskt upplevt diskriminering eller om det är föreställningar om diskriminering.

Respondent (7) motiverar även det positiva med jämlikhetsdata med att det har en avgörande betydelse för adopterade som hen själv. Den statistik som förs idag utgår från etnicitet vilket enligt respondenten osynliggör adopterades erfarenhet av diskriminering om de saknar annan etnisk tillhörighet än svensk. Hen säger följande:

”Att ha med hudfärg, då kommer liksom jag med i statistiken för annars skulle inte jag komma in där. Annars skulle jag vara vit svensk eller så. (...) Men genom att ha med det kan jag få en röst. (...) så den är jätteviktig för mig, eller för alla adopterade, eller för alla som inte har nån annan etnicitet i sig”.

Flera respondenter hävdar att jämlikhetsdata skulle kunna bidra till ett medvetandegörande hos majoritetssvenskar och att de i samband med det får syna sina privilegier. Respondent (6) pratar om vikten av att alla i samhället blir uppmärksammade på att diskriminering existerar och är strukturell:

”Om det inte bara är vi med annan hudfärg än vit som ständigt pratar om det utan att få någon typ av gehör, utan att resten av samhället förstår att det finns skillnad. Att det finns skillnad i skolan, i hälso- och sjukvården, att det finns skillnad i liksom universiteten, i jobben, i liksom i vardagen, ja då kanske alla behöver bli medvetna om det”.

Det fanns en tendens hos respondenterna att uttrycka olika ståndpunkter under intervjun. En del tog upp negativa aspekter men ändrade sig senare. Respondent (5) talade i början av intervjun mycket om obehag, skuld och skam över hur diskursen kring hudfärg såg ut i Sverige. När vi talade om jämlikhetsdata drog hen paralleller till nazism och romregister men pratade samtidigt om att det kan vara nyttigt för privilegierade personer att bli uppmärksammade på sin egen position, något som andra respondenter nämnt. När vi senare tog upp exempel på hur jämställdhetsstatistik har använts för att motverka könsdiskriminering berättade hen att hen hade varit aktiv i kvinnorrörelsen och där sett hur användbar statistik kan vara.

”Alltså jag har varit ganska engagerad i kvinnorrörelsen under lång tid och den statistik som vi har fått fram har vi ju använt väldigt lyckosamt. Den kanske har varit avgörande till och med. Både när det gäller att medvetandegöra kvinnor själva och inte minst viktigt, men också gentemot män och för att göra strukturella förändringar. Men vi har inte riktigt samma obehagliga historia där, det klingar inte nazism. Men bra exempel där, på hur bra statistik kan förändra ett samhälle. Ja, jag ändrar mig nog lite här nu (...) Om man gör frågan om diskriminering när det gäller jämlikhet lättare att resonera om, mera rationell, så kanske det också kan vara framgångsrikt, det kan vara ett sätt att avdramatisera frågan (...) att på nåt sätt få ner det på papper”

Flera respondenter uttryckte vikten av att vara anonym för att vilja lämna ifrån sig uppgifter om hudfärg och etnicitet. Respondent (7):

”I det samhälle vi lever i nu och hur nationalismen ökar så känns det väldigt obehagligt att liksom kryssa i nåt som blir liksom offentligt om man kan koppla det, så jag behöver ju veta att jag är anonym, jag behöver ju veta alla dom där uppgifterna”.

Flera respondenter har uttryckt oro inför situationer där uppgifterna skulle kunna hamna i ”fel händer” eller att den skulle kunna användas oetiskt eller integritetskränkande. Anonymitet har därför lyfts fram som en avgörande faktor för deltagande.

Negativa motiveringar

Respondenter har argumenterat mot jämlikhetsdata utifrån föreställningen att framförallt majoritetssvenskar som inte inser sina privilegier kommer att bli kränkta och därför motsätta sig jämlikhetsdata och ange oanvändbara svar. Respondent (2) sade:

”Men jag kan tänka mig att det är de vita som kommer att vara kränkta. Vadå hudfärg?”aha (...) de kommer att göra som små barn, blå, Kalle Anka... såna svar. Om man inte sitter och pratar så här i en intervju (...) Så tror jag att du kan få såna svar. För att de känner sig så kränkta. Fast de inte förstår varför de känner sig så kränkta. För att de inte har någon historia att luta sig tillbaka mot till varför de känner sig kränkta”.

Hen menar att det kan finnas en motvilja bland majoritetssvenskar att tillskriva sig en gruppidentitet baserad på hudfärg, då de är vana att betrakta sig själva som individer och ”färgblinda”. Respondent (7) blir tillfrågad om nackdelarna med jämlikhetsdata och svarar att resultaten från jämlikhetsdata kan komma att påverka individens självbild. Att resultaten från jämlikhetsdata kan bekräfta negativa stereotyper om vissa människor. Hen ger ett exempel:

”Det blir liksom en negativ självbild också. Jag kan bara ta exempel som adopterad att man hör liksom att många adopterade mår dåligt och så. Och då kan det bli som att nu mår jag dåligt, men det har med det här att göra (...) Det kan ju vara både gott och ont. Men att man kanske blir någonting som man ska vara liksom. Eller att man uppfattar världen som såhär. Ja men det här med att jag blir bemött på ett visst sätt, för att andra personer ser mig, att det beror på min hudfärg liksom, men det kan ju vara bara på grund av mitt kön...inte för att det gottgör det.”

Några av respondenterna uttryckte en oro inför jämlikhetsdata grundad i att resultaten av jämlikhetsdata riskerar att skapa större klyftor. Respondent (6) menar exempelvis att de som privilegierats av rådande strukturer kan ta ut frustration och ilska över minoritetsgrupper om de åtgärder som sätts in inte gynnar dem själva:

”Det kan upplevas lite som att man ställer grupper mot varandra (...) Om man får upp till exempel att personer med annan hudfärg än vit blir diskriminerade, och om man då kommer upp med vissa lösningar (...) då kan det upplevas som att dom ska få vissa förmåner (...) då kanske den gruppen här som hela tiden gynnats upplever att den andra gruppen får mer förmåner”.

Det resonemang som var mest förekommande är oron för att uppgifterna kan hamna i fel händer, missbrukas eller gå att koppla direkt till ens person. Respondent (6) uttrycker exempelvis en oro över att man skulle kunna bli missgynnad om individens hudfärg eller etnicitet syns i exempelvis ansökning till försäkringskassan. Respondent (5) motiverar sin oro inför datainsamling och säger att:

”Då kommer man ju till den här frågan, ja dels rädsla för att det kan komma att användas i fel syfte, att den information som samlas in hamnar i fel händer. Speciellt idag, när det finns en reell risk. Ja man cementerar ju begreppen också (...) Ja att människor går in i ett rasistiskt sorterande. Men vi gör ju det ändå (...) Vi har tidigare sett register (...) det finns alltid en fara för det. Det gjordes under andra världskriget och senast nu i södra Sverige, när det gjordes ett register över romer. Det behöver inte vara så att man får rasistiska eller fascistiska regimer, utan det kan missbrukas på personnivå (...) Vem ska vi lita på, som kan hålla såna register då utan att gå in i det rasistiska tänkandet? Vem av oss är fri och står utanför det normtänkandet?”

Sammanfattning

Oavsett om respondenten tillhörde gruppen majoritetssvenskar eller gruppen minoritetssvenskar hade de alla gemensamt att det uppfattas som känsligt att prata om hudfärg. Dels för att det var smärtsamt att medvetet definiera sin hudfärg men också för att det var svårt att prata om hur andra människor identifierar ens hudfärg. Minoritetssvenskar var i regel mer öppna med att prata om sin hudfärg, men uttryckte samtidigt att det var jobbigt då de inte visste vad det skulle leda till. I jämförelse var majoritetssvenskar, som trots att de uttryckte bestämt och medvetet att de var vita, mer motvilliga att prata om hudfärg. Detta mönster var även påtagligt i de kognitiva intervjuerna.

Det går att urskilja ett mönster i respondenternas svar om hudfärg. Respondenterna motiverade många gånger sina tankar kring hudfärg genom att anknyta till historien och den socialt inlärd associationen till vad hudfärg är för något. Alla respondenter menade att hudfärg är en produkt av historien och att samtidens syn på hudfärg är en socialt konstruerad hierarkisk struktur som avgör en individs människovärde och hur personen behandlas. Intervjuerna visade alltså att historien påverkar synen på begreppet hudfärg och därför ger negativa associationer som även triggat negativa tankar och känslor. Känslor som ängslighet, rädsla, smärta och oro är genomgripande för respondenter som kopplar hudfärg till upplevd diskriminering, medan skam och skuld är framträdande hos respondenter som definierar sig själva som vita och som själva inte har upplevt diskriminering på grund av sin hudfärg. Det uppstod även tankar om att det finns en stark korrelation mellan upplevd diskriminering och individens hudfärg.

Sammanfattningsvis går det att dra slutsatsen att respondenterna hade blandade känslor inför att fylla i frågor som rör sin hudfärg i en enkät, men att majoriteten hade en positiv inställning till insamling av data när de är välinformerade om syftet med jämlikhetsdata. Alla respondenter visade på att det finns ett stort behov av att få mer information om vad jämlikhetsdata är för något, detta oavsett tidigare nivå på kunskap om jämlikhetsdata. Tidigare upplevelser av diskriminering i samband med frågor om hudfärg ledde till obehag med enkäten. Även respondenter som var välinformerade om syftet med jämlikhetsdata uppvisade känslor av oro och ängslighet när det kom till att fylla i enkäten. Framförallt har paralleller dragits till registrering av vissa folkgrupper. Samtidigt har

respondenter visat större sannolikhet att ändra sin inställning till jämlikhetsdata från negativ till positiv när de fått ventilera och resonera kring frågorna, där de också fått ta in syftet med jämlikhetsdata och dess möjliga effekter på arbetet för likabehandling.

Respondenter som är väl medvetna om syftet med jämlikhetsdata ställer sig ofta positiva till insamling av jämlikhetsdata med villkor att det ska ha en stark förankring i arbete som motverkar diskriminering, och när den värnar anonymitet. Dessa respondenter har även uttryckt att jämlikhetsdata är ett viktigt redskap för att synliggöra deras upplevda diskriminering och hur deras hudfärg påverkar deras vardagliga möjligheter, såsom jobb och utbildning.

Respondenter som har en mer negativ inställning till jämlikhetsdata trots att de har fått en genomgående beskrivning och förklaring till vad jämlikhetsdata har för betydelse och att dess syfte är att motverka diskriminering och främja likabehandling, håller fast vid att jämlikhetsdata är känsligt och att det kan förstärka idéer om människors olikheter. Dessa tankar uttalades av en respondent från majoritetsbefolkningen och en från minoritetsbefolkningen.

Motsättningar och ändringar i position och argumentation visar att forskarnärvaro har en viktig funktion då missförstånd och feltolkningar av frågor har uppstod vid flera tillfällen där respondenter tolkade frågorna olika. Exempelvis hade respondenter ursprungligen olika uppfattningar om termen jämlikhetsdata, men när intervjuaren jämförde jämlikhetsdata och jämställdhetsstatistik som exempel på hur könsdiskriminering har motarbetats, ändrade respondenterna sin position till att i högre grad ställa sig positiva till jämlikhetsdata.

Webbpanel

Att samla in jämlikhetsdata är komplext och upplevs av respondenterna i de kognitiva intervjuerna som känsligt. Vi valde därför att göra en mindre pilotstudie för att studera möjligheten att samla in jämlikhetsdata via webbenkäter tillsammans med Laboratory of Opinion Research (LORE) vid Göteborgs universitet. Vi har använt oss av randomiserade försök för att undersöka hur respondenterna reagerar på olika frågor, svarsalternativ och hjälptexter samt hur väl enkätfrågorna fångar upp hudfärg och etnicitet. Detta innebär att olika versioner av frågorna fördelades slumpmässigt till olika respondenter. Den interna validiteten avseende frågornas effekter är därför god, däremot är generaliserbarheten sämre. Att generaliserbarheten är bristfällig utgör inget större problem i det här sammanhanget då syftet i ett första steg inte primärt är att generalisera resultaten till befolkningen i sin helhet. Genom randomiserade försök kan vi undersöka potentiella mätfel och huruvida enskilda individer upplever frågor som kränkande/obehagliga.

Metod och enkätfrågor

Datainsamlingen gjordes med hjälp av en webbpanel, dvs. en webbaserad enkät där respondenten svarar på frågor på sin egen dator. Metoden valdes av flera skäl. Webbpaneler gör det möjligt att undersöka målgrupper som annars kan vara svåra att nå. Dessutom kan frånvaron av en mänsklig intervjuare vara en fördel för känsliga frågor eftersom webbaserade enkäter ökar känslan av anonymitet hos respondenterna.

Studien bygger på en experimentell design med slumpmässigt urval av omständigheter till olika grupper av respondenter. Fyra olika delar av enkäten randomiserades. Den första delen omfattade två versioner och berörde huruvida respondenterna fick information om att syftet med enkäten var att motverka diskriminering och främja jämlikhet eller ej. De kognitiva intervjuerna och djupintervjuerna indikerade att kännedom om syftet kunde ha stor effekt på om och hur man svarar.

Därefter ombads respondenterna svara på hur andra i Sverige beskriver deras fysiska utseende respektive hur de själva skulle beskriva sitt utseende. Dessa frågor föregicks av en av fyra introduktioner, och ordvalet i frågorna anpassades för att passa ihop med beskrivningen. Se Tabell 1 för frågorna.

Halva urvalet fick en kort definition av begreppen etnicitet/kultur innan de svarade på frågan om vilken etnicitet/kultur de identifierade sig med: "Vilken..." För samma fråga delades urvalet sedan upp igen i två jämnstora grupper där den ena gruppen uppmanades att "svara så detaljerat som möjligt" med avseende på frågorna om etnicitet/kultur.

Tabell 1. Lista över öppna frågor.

Grupp	Fråga	Randomisering
Språk	Vilket eller vilka språk talar du flytande idag?	
	Vilket eller vilka språk var det första/de första du talade?	
Ursprungsland	I vilket land är du född?	
	I vilket land eller vilka länder har du levt i minst två år fram tills att du fyllde 18 år?	
Föräldrars födelseland	I vilket land eller vilka länder är dina biologiska föräldrar födda?	
Medborgarskap	I vilket land/vilka länder har du eller har haft medborgarskap?	
Hudfärg	Ordet "ras" används ibland för att beskriva vissa delar av människors utseende, t.ex. deras hudfärg eller hårfärg. Vilken "ras" använder andra oftast för att beskriva ditt utseende i Sverige idag? Du kan ange flera alternativ.	Version 1
	Vilken "ras", anser du, skulle bäst beskriva ditt utseende i Sverige idag? Du kan ange flera alternativ.	
	Folk från olika delar av världen ser ofta olika ut beroende på vilken världsdel de kommer ifrån. Man kan t.ex. ha olika hudfärg och hårfärg. Hur beskriver andra i Sverige ditt utseende idag?	Version 2
	Hur beskriver du ditt utseende i Sverige idag?	
	Vilket eller vilka ord använder andra i Sverige när de beskriver ditt utseende? Du kan ange flera alternativ.	Version 3
	Vilket eller vilka ord använder du när du beskriver ditt utseende i Sverige? Du kan ange flera alternativ.	
	Vissa utseendedrag, så som ögonfärg, hårfärg, hudfärg och kroppsbyggnad, är förknippade med vissa länder eller folkgrupper. Vilket land/vilka länder eller folkgrupper skulle du säga att ditt utseende förknippas med idag i Sverige? Ange några exempel. Vänligen svara så detaljerat som möjligt.	Version 4
	Vilket land/vilka länder eller folkgrupper har andra personer i Sverige förknippat med ditt utseende det senaste året? Vänligen svara så detaljerat som möjligt.	

Etnicitet	Med etnicitet/kultur menar vi en folkgrupp som delar traditioner, språk, historia, land, matkultur eller religion. En del personer känner att de har en eller flera etniciteter/kulturer. Vilken eller vilka är dina etniciteter/kulturer?	Kort version
	Med etnicitet/kultur menar vi en folkgrupp som delar traditioner, språk, historia, land, matkultur eller religion. En del personer känner att de har en eller flera etniciteter/kulturer. Vilken eller vilka är dina etniciteter/kulturer? Vänligen svara så detaljerat som möjligt.	Detaljerad version

Alla dessa teman följdes upp av frågor med fyrapunktsskalor som rörde i vilken utsträckning respondenten upplevde att frågorna var kränkande, svåra att svara på och fångade något viktigt om dem som personer. Svartalternativen var här Inte alls (1) Inte särskilt (2) Ganska (3) Mycket (4). Utöver detta fick respondenterna svara på frågor om kön (öppet svartalternativ) och födelseår. Fyra ytterligare frågor ställdes för att få en generell utvärdering av enkäten:

- Ger frågorna en rättvis bild av din bakgrund (från 1 Inte alls rättvis till 4 Mycket rättvis).
- Upplevde du att det var intressant att svara på den här enkäten?
- Upplevde du att det var för personligt?
- Vad tyckte du om enkäten som helhet?

De sista tre frågorna utvärderades på en skala om 0–100.

Urval och datainsamling

564 respondenter deltog i panelen och 24 av dem som påbörjade enkäten avslutade den inte. Fem avslutade sitt medverkande efter att ha läst introduktionen, två efter frågorna om språk, nio på en av frågorna om ursprungsland och sju efter att de såg frågan om etnicitet 40 % angav att de var kvinnor, 58 % angav att de var män. Sex respondenter valde att inte redovisa sitt kön och tre respondenter kategoriseras som annat. Genomsnittsåldern för respondenterna var cirka 52 år. Spannet var mellan 20 och 87.

För att studera skillnader i svars kvalitet och upplevelser av enkäten mellan majoritets-svenskar och svenskar med utländsk bakgrund använde vi uppgiften om födelseland. Eftersom vi hade relativt få respondenter som var födda utanför Europa samlade vi respondenterna i tre grupper: Sverige, Europa och icke-europeiska länder. Se Tabell 2.

Tabell 2. Distribution av respondenter enligt födelseland och deltagande i en version av frågan om hudfärg.

Grupp	Geografisk region	N	v1	v2	v3	v4
Sverige	Sverige	296	78	69	84	65
Europa	Väst*	111	33	19	38	21
	Sydöstra Europa	42	16	2	10	14
Resten av världen	Afrika	11	3	4	2	2
	Asien	18	4	3	6	5
	MENA-regionen	33	2	7	12	12
	Sydamerika	36	9	8	12	7
Utelämnade	Icke besvarade	7		2	4	1

* Omfattar Västeuropa, de nordiska länderna, USA och Australien.

Resultat

För att besvara frågan om huruvida det är möjligt att uppskatta hudfärg och etnicitet med öppna frågor i Sverige, fokuserade vi på två viktiga aspekter. Vi utvärderade kvaliteten på de svar vi fick genom att studera hur många svar som krävde någon form av manuell bearbetning och hur många svar som inte var möjliga att använda överhuvudtaget. Dessa är viktiga kvalitetsindikatorer och ger en bild av om det är möjligt att använda frågorna i större undersökningar. Bortfallet är för litet för att uppskatta hur den inledande beskrivningen påverkar beslutet att avsluta sitt deltagande. Vi inkluderade samtliga svar som lämnades i analyserna, även om personen senare avböjde medverkan.

Manuell redigering och oanvändbara svar

Den främsta svårigheten med att använda öppna svarsalternativ i en enkät är att mängden möjliga svar inte är definierad och därmed inte begränsad till de svar som är av intresse för frågeställaren. Därför kan svaren innehålla för frågeställaren irrelevant information. Som ett första steg i analysen behandlade vi de frågor som hade öppna frågor och tog bort svar eller delar av svar som vi bedömde inte var relaterade till vårt syfte med frågan.

Ett av svaren på en fråga om hudfärg var t.ex.: ”att jag ser ut att komma från följande platser: sebien, sydafrika...eller någon arab land...” Efter behandlingen av detta svar reducerades svaret till ”sebien”, ”sydafrika”, ”arab”. Om svaret efter denna process var irrelevant ansågs svaret som oanvändbart och markerades som ”bortfall”.

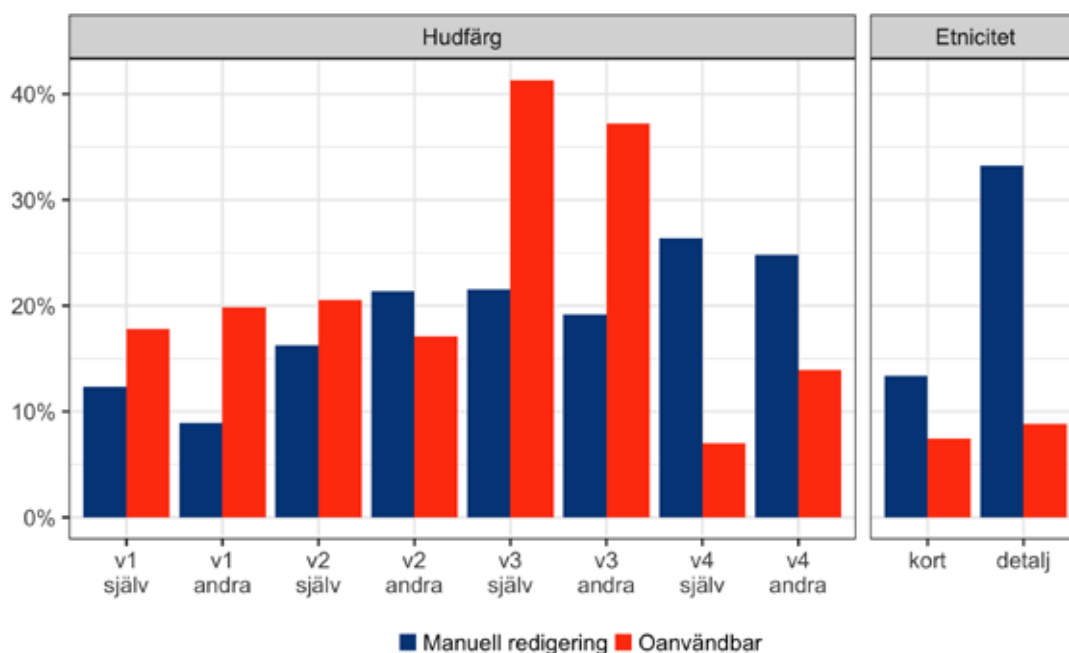
För att bedöma datakvaliteten på de öppna svarsalternativen och jämföra effekten av olika frågor noterade vi vilka svar som krävde manuell redigering och vilka svar som var oanvändbara. Resultatet framgår i Tabell 3.

Tabell 3. Andel i % av svar som är oanvändbara eller kräver manuell redigering

Fråga	Manual redigering	Oanvändbara svar
Språk, flytande	2.0	0.7
Förstaspråk	0.9	1.8
Födelseland	1.8	1.2
Land, levtt i som ung	3.0	3.2
Föräldrarnas födelseland	2.1	1.8
Medborgarskap	2.5	2.0

I Figur 1 framgår hur stor andel av svaren som krävde manuell redigering och hur stor andel som var oanvändbara. Det är klart att mer vaga frågor som fråga 3 ger en stor andel (ca 40 %) svar som inte går att använda. Exempel på sådana svar är ”vältränad, glad, utstrålar energi, alltid proper”. Dock visar samma figur att hur frågan formuleras påverkar kvaliteten mycket. Jämför vi frågeversion 3 med frågeversion 4 ser vi att det är stor skillnad i kvalitet avseende olika enkätfrågor.

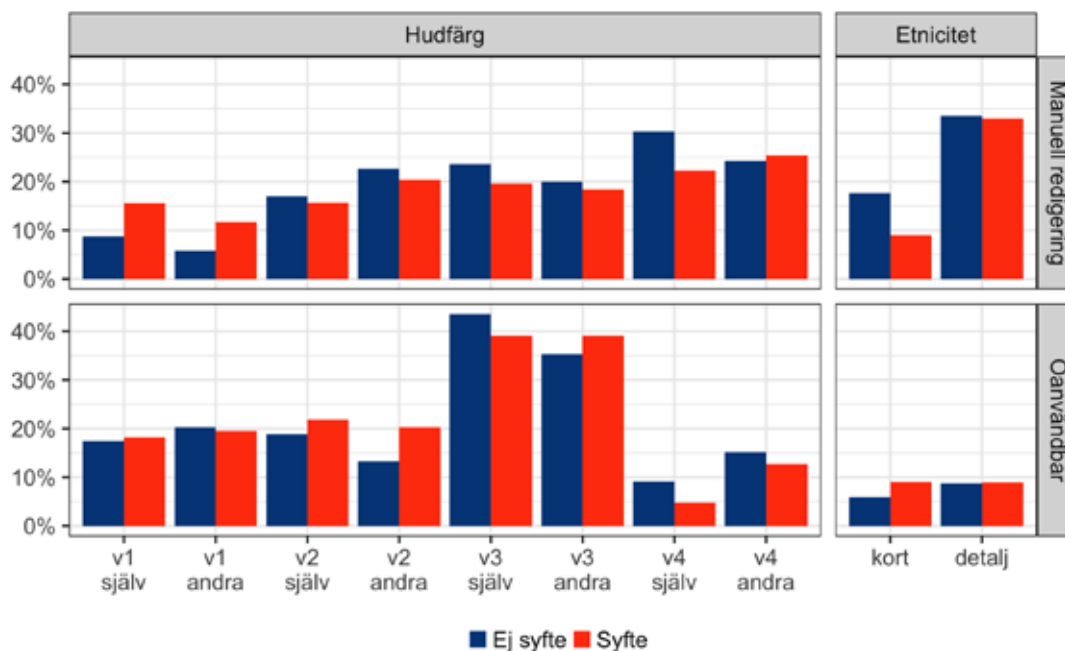
Figur 1. Andelen svar som är oanvändbara eller kräver manuell redigering för frågor om hudfärg och etnicitet.

Vi ser också i resultaten för frågeversion 4 att det är möjligt att konstruera öppna frågor på ett sätt som ger svar vilka, relativt sett, inte kräver särskilt mycket efterbearbetning och innehåller mer än 90 % användbara svar, även när det gäller en så komplex fråga som hudfärg.

När det gäller frågan om etnicitet ser vi också en tydlig effekt av att be respondenterna att vara så detaljerade som möjligt. Vi kan konstatera att det inte ger bättre svarkvalitet, utan bara merarbete för såväl respondenterna som för de som samlar in data.

Figur 2. Effekten av syftesbeskrivning i introduktionen och andelen svar som är oanvändbara eller kräver manuell redigering för frågor om hudfärg och etnicitet.

Vi testade också effekten av att inkludera syftesbeskrivningen (att motverka diskriminering) i introduktionen på andelen svar som inte kunde användas eller krävde manuell redigering. Som framgår av Figur 2 är effekten av att respondenterna känner till studiens syfte begränsade eller obefintliga.

Något som tydligt framkom i de kognitiva intervjuerna och djupintervjuerna var vikten av att informera om syftet med undersökningen. När det gäller kvaliteten på svaren är det dock ingen skillnad på om vi inkluderar att syftet är att motverka diskriminering eller ej. Detta resultat är bra ur ett kvalitetsperspektiv då effekter av syftet med undersökningen inte påverkar respondenternas svar i någon större utsträckning.

Kategorisering av öppna svar

De öppna svar som samlats in behöver i nästa steg kategoriseras för att möjliggöra analys. För att skapa kategorier kombinerade vi alla svar för hudfärg i en lista och bad företrädare för organisationer i det afrosvenska civilsamhället (Afrosvenskarnas riksförbund, Tryck, Black Coffee) att identifiera de svar som sannolikt användes av personer som var afrosvenskar. Svaren markerades som "säkra" och "tvetydiga" beroende på sannolikheten att en afrosvensk person skulle använda sig av dem. "Svart" ansågs t.ex. vara säker, medan "exotisk" ansågs tvetydig. Resultaten framgår i Tabell 5.

Tabell 4. Antalet svar för varje fråga som markerades av representanter av afrosvenska civilsamhället. Antalet respondenter födda i Afrika och MENA-regionen (Mellanöstern och Nordafrika) anges som referensvärde.

Fråga	Tvetydig	Säker	Andel födda i Afrika	Andel födda i MENA	Andel tvetydiga
V1 andra	7	2	2.1	1.4	4.8
V1 själv	3	1			2.1
V2 andra	12	2	3.4	6.0	6.8
V2 själv	6	0			5.1
V3 andra	17	3	1.2	7.0	8.1
V3 själv	10	3			5.2
V4 andra	6	0	1.6	9.3	3.9
V4 själv	5	1			3.9

Som framgår i svaren ovan är urvalsstorleken för de olika frågorna sådan att det är svårt att dra några slutsatser om de säkra kategorierna. Det är dock intressant att se att skillnaden mellan fråga 3 och fråga 4 är så pass stor med avseende på de tvetydiga kategorierna, något som också framgick i Figur 1 ovan. Orsaken till detta är oklart, men en tanke som ligger nära till hands är att frågeversion 3 är mindre tydlig för respondenterna och leder till mer otydliga svar än frågeversion 4.

Upplevelser av diskriminering

Ett skäl till att inhämta jämlikhetsdata är som vi tidigare konstaterat att kunna följa upp när hudfärg, etnicitet, religion och andra diskrimineringsgrunder tycks spela roll för socioekonomiska utfall såsom arbetslöshet, hälsa och upplevd trygghet. Detta kan ge oss en bild av hur diskriminering påverkar människors liv på gruppnivå. Men de subjektiva erfarenheterna av diskriminering är också viktiga att synliggöra och undersöka. Att kombinera skillnader i socioekonomiska utfall med subjektiva uppfattningar är särskilt värdefullt eftersom det tillåter en djupare förståelse för båda typer av data. Den upplevda diskrimineringen styrs av respondenternas egen föreställningsvärld.

Vi ställde frågan ”Har du under det senaste året någon gång känt dig diskriminerad på grund av hudfärg, etnicitet eller religion i Sverige?” med ett öppet svarsalternativ. Svar utöver ja/nej redigeras manuellt. Om svaret var otydligt kodades det som ”ja” om respondenten uttryckte en känsla av att ha blivit diskriminerad eller noterade indirekt diskriminering. Följande svar kodades t.ex. som ”ja”:

”nej, men lite illa bemött ibland, inofficiellt. t.ex. om jag framfört ett berättigat klagomål, eller förbättringsförslag, kan en person helt oprovocerat ha hänvisat mig till att flytta tillbaka till Finland (det hörs att jag kommer därifrån...), ifall det är så mycket bättre där..” - jag blev helt paff! men mest av allt har jag blivit mycket positivt bemött...”

En del svar från majoritetssvenskar kodades som att ha upplevt diskriminering, som:

”Ja, för att allt som är fel i världen beror ju på den vita medelålders mannen enligt pk-folket.”

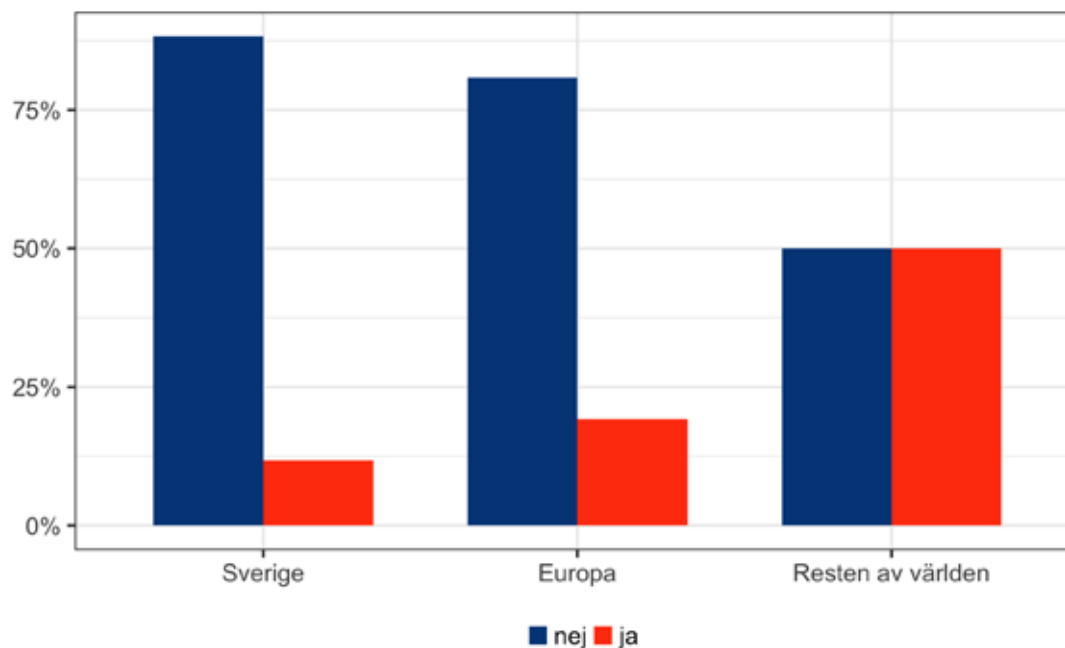
”Ja. Jag har vid flera tillfällen blivit verbalt attackerad för att jag ser ”för svensk” ut och har ofta blivit förolämpad för att jag skulle vara ”privilegierad” p.g.a. mitt utseende (vit, blå ögon, blond, lång och vältränad).”

eller ett svar från en respondent med danskt ursprung som svarade:

”Ja - när jag tittar på svt”.

Av de 540 respondenter som svarade på frågan svarade bara nio ”vet ej” eller något som inte gick att tolka. 21 % av respondenterna svarade att de upplevt diskriminering.

Figur 3. Erfarenhet av diskriminering av olika grupper beroende på födelseregion.

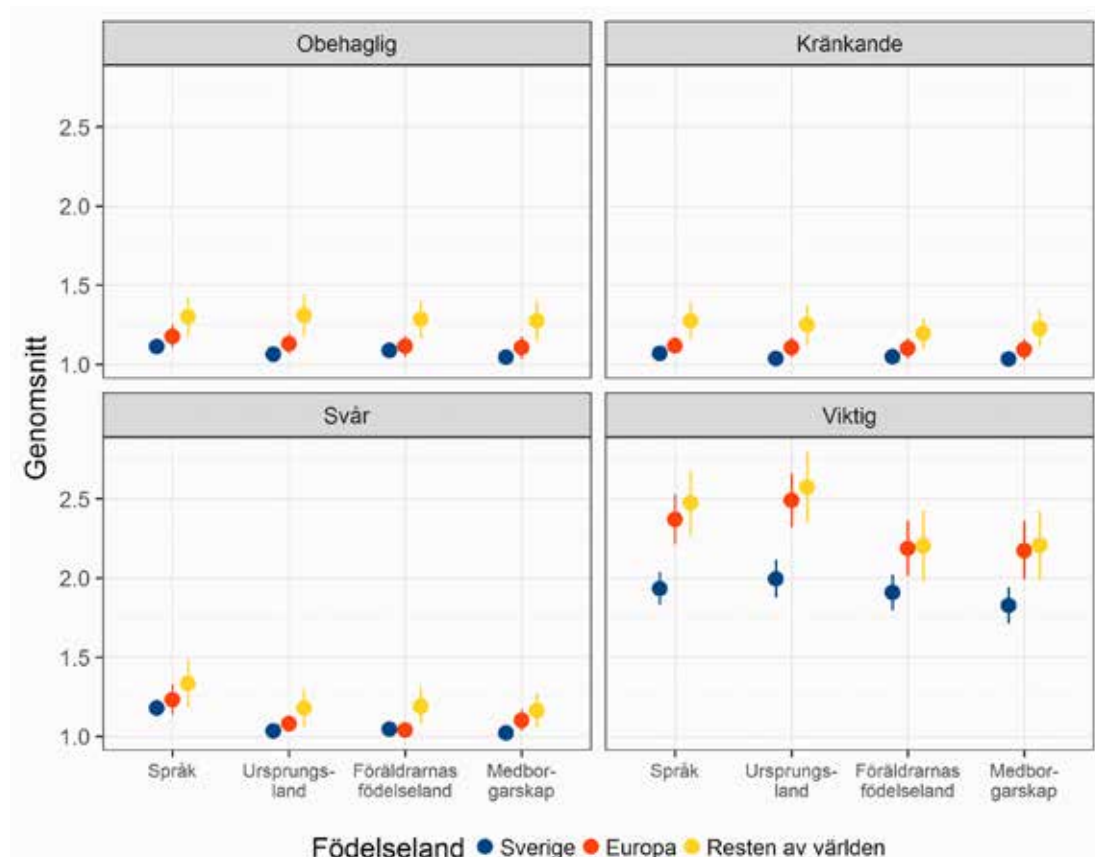
Dessa svar visar på att upplevelser av diskriminering inte nödvändigtvis bara återfinns bland synliga minoriteter. Detta bör beaktas när man förlitar sig på subjektiva data för att uppskatta förekomsten av diskriminering. Inte minst bör subjektiva mått kombineras med mått som jämför socioekonomiska utfall. Notera dock att dessa resonemang inte kan generaliseras till befolkningen i sin helhet, eftersom urvalet respondenter inte är representativt.

Känslighet och kränkta respondenter

I Figur 4 framgår resultat som avser hur obehagliga, kränkande och svåra frågorna avseende språk, ursprungsland, föräldrarnas födelse-land och medborgarskap uppgavs vara.

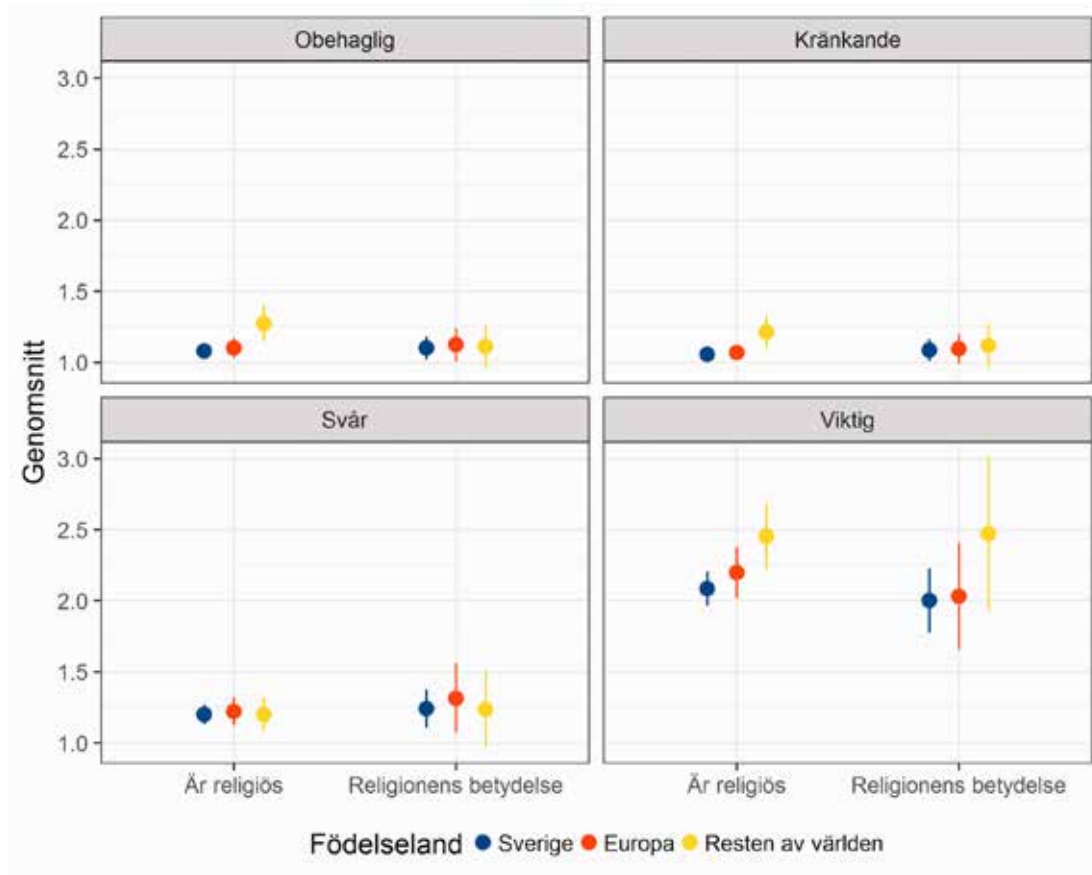
Figur 4. Utvärdering av frågor om födelse/land/språk. Linjerna representerar 95 % konfidensintervall.

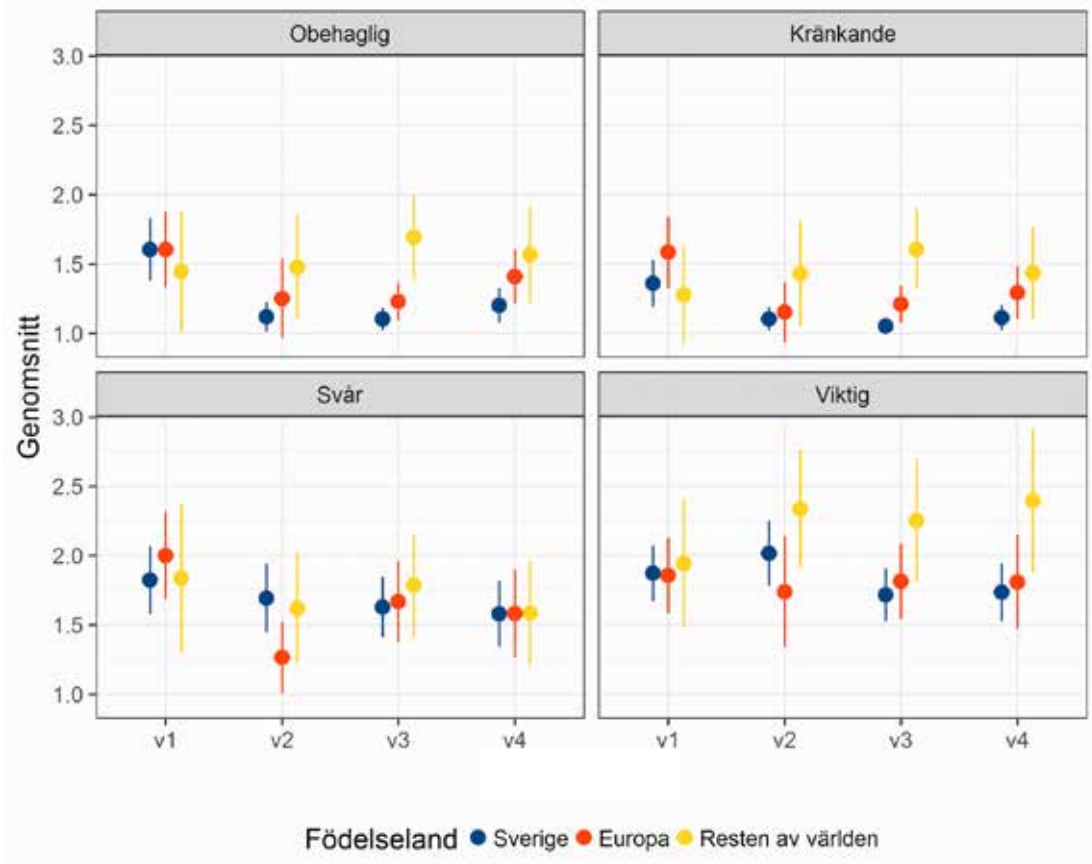
Generellt sett kan vi se två intressanta resultat. För det första tycker personer som är födda i länder utanför Europa att dessa frågor är mer obehagliga/kränkande än övriga respondenter. Samtidigt tycker samma personer att det handlar om viktiga aspekter av dem som individer. Denna till synes motstridiga skillnad är onekligen intressant, och stämmer överens med resonemang inom kritiska vithetsstudier där det har observerats att personer tillhörandes dominanta grupper i högre utsträckning ser sig själva som individer än som representanter för en grupp (Butterworth 2007). Minoriteter har sällan den erfarenheten, då de i högre grad påminns om sin minoritetsstatus. En annan intressant skillnad gäller gruppen respondenter som är födda i Europa men inte i Sverige. De tycker att bakgrunden är viktig för att förstå frågorna, men tycker inte det är känsligt. Dock bör det påpekas att det är mycket låga tal, vilket indikerar att frågorna inte upplevs som särskilt kränkande i allmänhet.

I Figur 5 framgår resultaten avseende frågor om religion. Resultaten är tydliga och skiljer sig lite mellan olika respondenter. Frågorna upplevs varken som kränkande, svåra eller obehagliga.

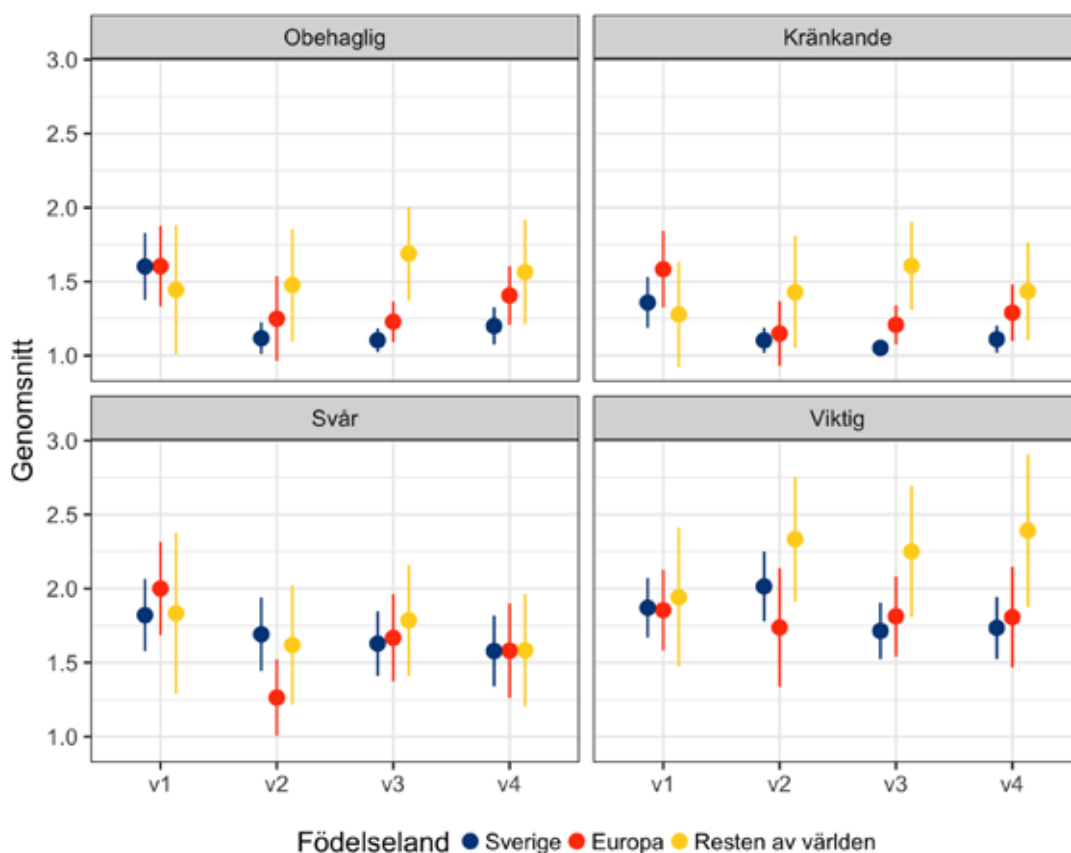
Figur 5. Utvärdering av frågor om religion. Linjerna representerar 95 % konfidensintervall.

Figur 6. Utvärdering av frågor om hudfärg. Linjerna representerar 95 % konfidensintervall.

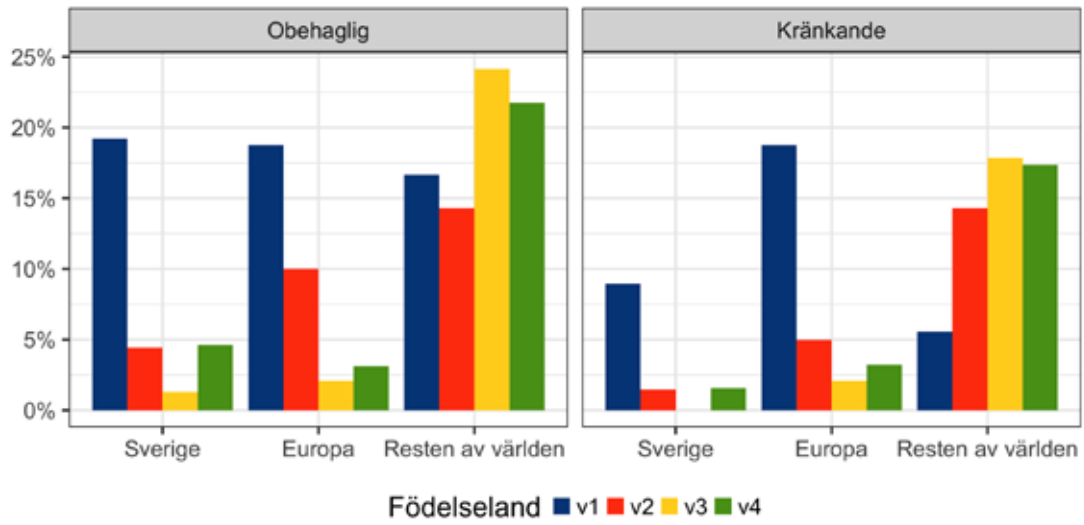
Figur 7. Utvärdering av frågor om etnicitet. Linjerna representerar 95 % konfidensintervall.

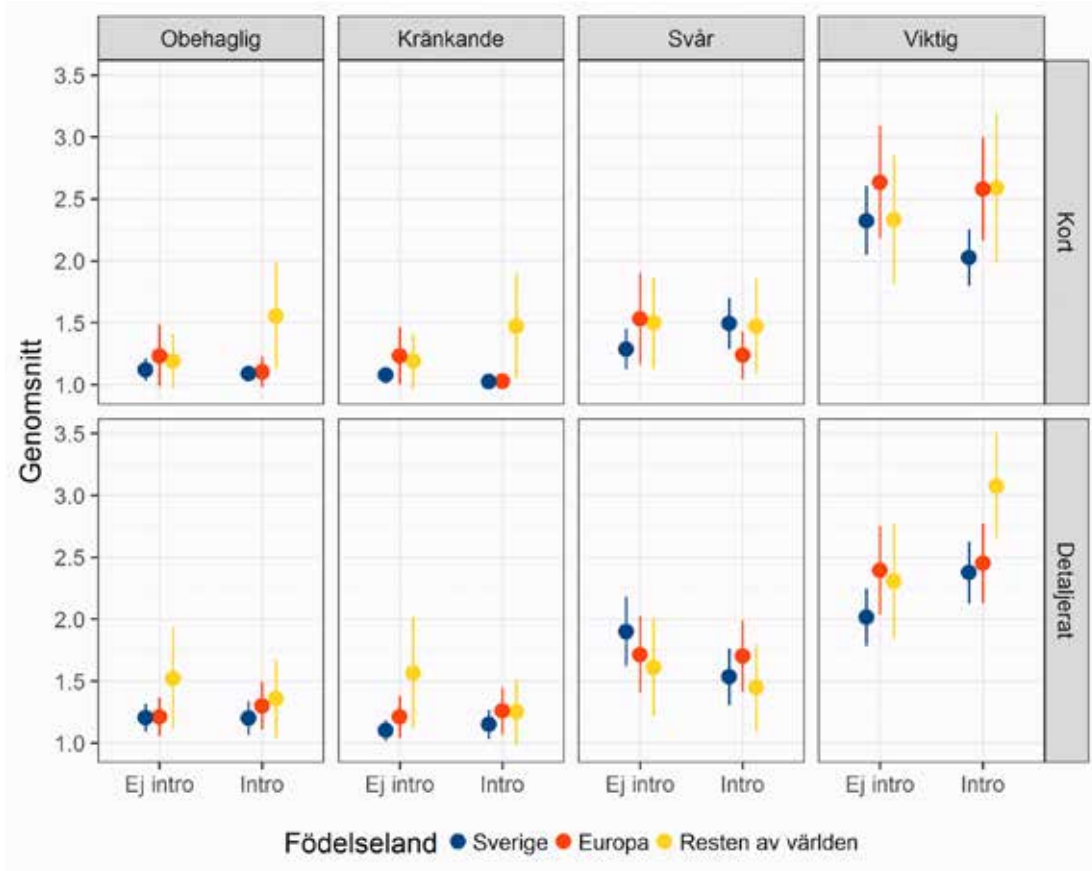
I Figur 7 framgår hur respondenterna upplever de olika frågorna om hudfärg. Här kan vi notera att respondenter födda i Sverige och Europa tycker att frågan om hudfärg som innehåller begreppet "ras" är både mycket mer kränkande och obehaglig än övriga frågor. För personer födda i resten av världen ser vi inte alls samma mönster. Vidare upplevs frågor om hudfärg generellt sett inte som mer kränkande än språk m.m. för personer födda i resten av världen. Men det bör också konstateras att det är större spridning i svaren i den här gruppen, vilket innebär att det finns vissa som upplever frågorna som kränkande och obehagliga.

I en närmare granskning av svaren beräknade vi andelen av de som angav att deras upplevelse var "ganska obehaglig" eller "mycket obehaglig" och "ganska kränkande" eller "mycket kränkande". Vi jämförde även resultaten med en studie som genomfördes i Frankrike och testade hur respondenter reagerade när de blev tillfrågade att kategorisera sig själva efter etnicitet (Simon et al. 2006). För alla versioner av frågan om hudfärg förutom v1, svarade en lägre andel av respondenterna (att frågan var obehaglig jämfört med Simon et al. Siffrorna var v1 - 19 %, v2 - 8 %, v3 - 6 %, v4 - 7 %, jämfört med Simon et al - 12%). Men personer som inte är födda i Sverige anger att det är mer obehagligt generellt sett. Intressant nog ansågs v1 av frågan om hudfärg, som var en väldigt direkt fråga som inkluderade ordet "ras", som väldigt kränkande av födda i Sverige och i Europa, men var den fråga som ansågs minst kränkande av respondenter födda utanför Europa.

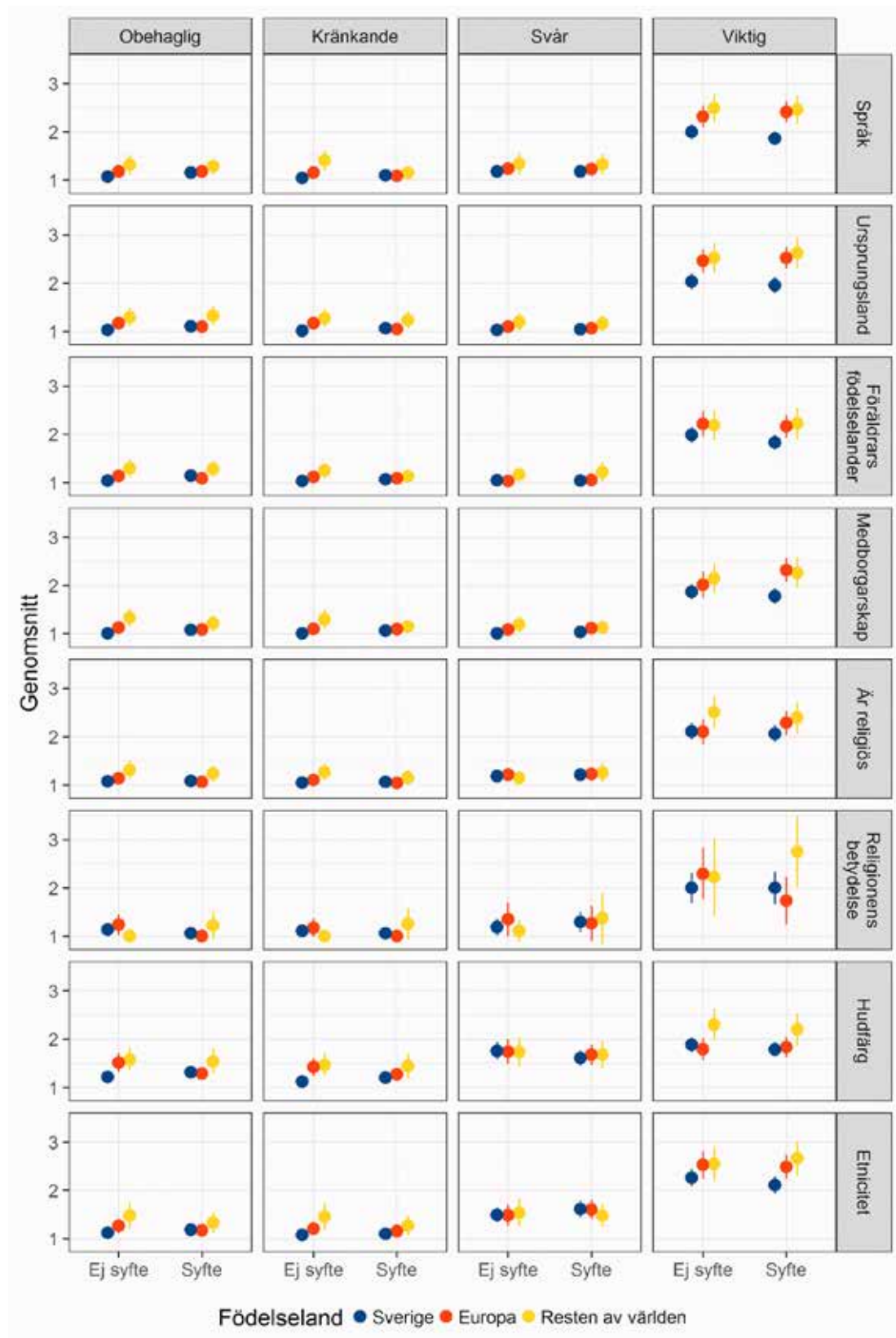
Figur 8. Andel av respondenter som upplevde att frågan om hudfärg var obehaglig eller kränkande ("ganska" och "mycket").

Figur 9. Utvärderingen av alla frågor om syftesbeskrivningen angavs. Linjerna representerar 95 % konfidensintervall.

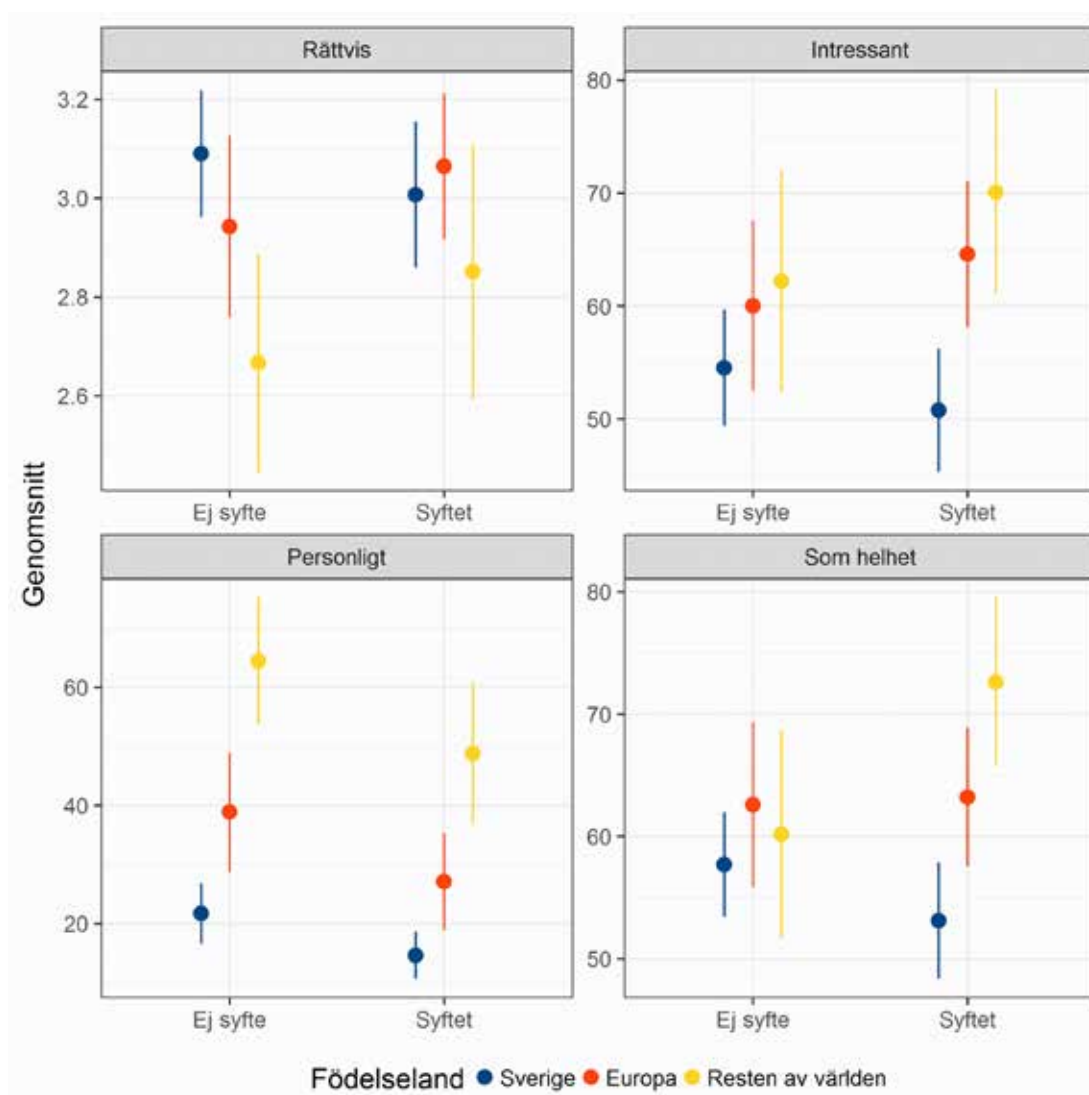

Figur 10. Utvärderingen av alla frågor. Linjerna representerar 95 % konfidensintervall.

Att ange att syftet med enkäten var att motverka diskriminering och främja jämlikhet hade ingen effekt på utvärderingen av de olika frågorna. Detta står i kontrast mot de djupintervjuer som gjordes där personer konstaterade att detta var av central betydelse. Troligtvis har det mer att göra med i vilken situation respondenterna besvarar frågorna. Att det gjordes i en forskningskontext (LORE) kan möjligtvis ge respondenterna samma tillförsikt som att bli informerade om enkätens syfte. Om enkäten skulle förekommit i en enkät av ett vanligt undersökningsföretag eller exempelvis i en medarbetarundersökning kan ev. resultaten bli annorlunda. Liknande resultat kan vi se på övriga frågor i Figur 10 ovan. Generellt sett påverkas inte graden av obehag av huruvida vi definierat syftet eller ej.

Figur 11. Effekten av syftesbeskrivningen i introduktionen på den allmänna utvärderingen av enkäten.

För den allmänna utvärderingen av enkäten har syftesbeskrivningen en reell effekt, särskilt bland respondenter som är födda utanför Europa. Dessa beskriver enkäten som mer intressant och uppskattar den mer när de vet att syftet är att motverka diskriminering. För respondenter födda i Sverige är dock effekten mycket mindre, och möjligen negativ.

Om dessa frågor ställs utan att deklarerat syftet verkar det som om samtliga respondenter upplever enkäten som för personlig i större utsträckning.

Diskussion av resultaten

Syftet med webbpanelen var att undersöka dels om det var möjligt att inhämta jämlikhetsdata med öppna svarsalternativ, dels att pröva olika formuleringar och testa dessa empiriskt. Vi kan redan nu konstatera ett antal tentativa resultat:

1. Hur frågorna om hudfärg och etnicitet formuleras spelar mycket stor roll för den slutliga kvaliteten på svaren, både för respondenter födda i Sverige och för respondenter födda utomlands.
2. För de bästa frågorna var mängden manuell redigering hanterbar.
3. Bortfallet i form av oanvändbara svar var mindre än förväntat.
4. Syftesbeskrivningen spelade liten roll för svars kvalitén men ganska stor roll för hur enkäten uppfattades i sin helhet. Personer födda utanför Europa var i större utsträckning intresserade av enkäten om ett anti-diskriminerings syfte framgick.
5. Frågorna uppfattades inte som särskilt kränkande generellt sett, även om det fanns en viss variation mellan olika respondenter. Frågan som innehöll begreppet "ras" upplevdes som betydligt mycket mer kränkande och obehaglig av majoritetssvenskar och personer födda i Europa.

Sammantaget är det möjligt att konstatera att de preliminära resultaten indikerar att det är en möjlig väg framåt att samla in bakgrundsfaktorer med öppna svarsalternativ. Dessa bakgrundsfaktorer kan sedan användas för att titta på strukturella skillnader mellan exempelvis afrosvenskar och majoritetssvenskar för att motverka diskriminering. Dock återstår en del arbete med att vidare utvärdera och se om det är möjligt att ytterligare förbättra och förenkla för respondenterna att kunna uppge svar på frågor av denna typ.

Diskussion

Syftet med denna pilotstudie har varit att, med utgångspunkt i det afrosvenska civilsamhällets önskemål, skapa ett verktyg för att kunna inhämta jämlikhetsdata på ett respektfullt och etiskt sätt och belysa individers upplevelser av diskriminering. Pilotstudien är dock ännu inte över, och vi kommer att genomföra ytterligare en iteration av webbpanelen, efter att ha justerat vissa frågor. Preliminärt sett ser vi dock att möjligheterna att använda oss av öppna svarsalternativ för att inhämta jämlikhetsdata är goda. Andelen respondenter som upplevde att frågorna var kränkande var låg och mängden manuellt arbete som analysen krävde var hanterbar. Jämlikhetsdata är ett lovande verktyg, men ett som måste utformas omsorgsfullt för att leva upp till civilsamhällets etiska och metodologiska förväntningar. Den här rapporten har redovisat ett första steg i detta utformande.

Referenser

- Ahmed, Sara. 2012. *On Being Included: Racism and Diversity in Institutional Life*. Durham ; London: Duke University Press Books.
- Aldén, Lina, Mats Hammarstedt, and Emma Neuman. 2015. "Ethnic Segregation, Tipping Behaviour, and Native Residential Mobility." *The International Migration Review* 49 (1): 36–69.
- Al-Zubaidi, Yamam. 2012. "Statistikens Roll I Arbetet Mot Diskriminering." LED 2011/187. Stockholm: Diskrimineringsombudsmannen. <http://www.do.se/om-diskriminering/publikationer/statistikens-roll-arbetet-mot-diskriminering/>.
- Behtoui, Alireza. 2006. "Nätverksrekrytering, infödda och invandrare." In , 137–56. Fritzes. <http://liu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2:259715>.
- Bielby, William, Barbara Reskin, Michael Burawoy, and Sally Hillsman. 2003. "The Importance of Collecting Data and Doing Social Scientific Research on Race." AMERICAN SOCIOLOGICAL ASSOCIATION. <https://www.scribd.com/document/216825439/The-Importance-of-Collecting-Data-and-Doing-Social-Scientific-Research-on-Race>.
- Butterworth, Michael L. 2007. "Race in 'The Race': Mark McGwire, Sammy Sosa, and Heroic Constructions of Whiteness." *Critical Studies in Media Communication* 24 (3): 228–44. doi:10.1080/07393180701520926.
- Demker, Maria, and reas Johansson Johansson-Heinö. 2013. "'Slopa Kollektiva Identiteter I Den Officiella Statistiken'." *DN.SE*. July 21. <http://www.dn.se/debatt/slopa-kollektiva-identiteter-i-den-officiella-statistiken/>.
- Dyer, Richard. 1997. *White: Essays on Race and Culture*. London ; New York: Routledge.
- Feskens, Remco, Joop Hox, Gerty Lensvelt-Mulders, and Hans Schmeets. 2006. "Collecting Data among Ethnic Minorities in an International Perspective." *Field Methods* 18 (3): 284–304. doi:10.1177/1525822X06288756.
- Fiske, Susan T., and Shelley E. Taylor. 2013. *Social Cognition: From Brains to Culture*. SAGE.
- Forslind, Helen, Lars Davidsson, Kerstin Krafft, and Per Sonnergård. 2015. "Långtidsutredningen 2015, huvudbetänkande." Text SOU 2015:104. Statens offentliga utredningar. Stockholm. <http://www.regeringen.se/rattsdokument/statens-offentliga-utredningar/2015/12/sou-2015104/>.
- Frankenberg, Ruth. 1993. *White Women, Race Matters: The Social Construction of Whiteness*. 1 edition. Minneapolis: Univ Of Minnesota Press.
- Glaser, Jack, and Eric D. Knowles. 2008. "Implicit Motivation to Control Prejudice." *Journal of Experimental Social Psychology* 44 (1): 164–72. doi:10.1016/j.jesp.2007.01.002.
- Hübinette, Tobias. 2015. "Vad Är Jämlikhetsdata? RÅD OCH TIPS FÖR ATT ARBETA MED JÄMLIKHETSINDIKATORER." Botkyrka: Mångkulturellt centrum.
- Hübinette, Tobias, Samson Bashir, and Victoria Kawesa. 2014. "Afrofobi: En Kunskapsöversikt Över Afrosvenskars Situation I Dagens Sverige." Botkyrka: Mångkulturellt centrum. <http://mk-centrum.se/2015/04/samma-land-men-olika-villkor/>.

- Jebari, Karim, and Måns Magnusson. 2014. "En Färgblind Stat Missar Rasismens Nyanser." *Tidskrift För Politisk Filosofi*, no. 2(January): 2–18.
- Lundström, Catrin. 2007. *Svenska Latinas : Ras, Klass Och Kön I Svenskhetens Geografi*. Makadam förlag. <http://www.adlibris.com/se/bok/svenska-latinas-ras-klass-och-kon-i-svenskhetens-geografi-9789170610431>.
- Makkonen, Timo. 2006. "Measuring Discrimination - Data Collection and EU Equality Law." Luxembourg: European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities.
- Malmberg, Bo, Eva Andersson, and Zara Bergsten. 2013. "Det fria skolvalet ökar klyftor mellan skolor : Den svenska skolans nya geografi." In , 119–26. Vetenskapsrådet. <http://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2:684094>.
- Roberts, Margaret E., Brandon M. Stewart, Dustin Tingley, Christopher Lucas, Jetson Leder-Luis, Shana Kushner Gadarian, Bethany Albertson, and David G. Rand. 2014. "Structural Topic Models for Open-Ended Survey Responses." *American Journal of Political Science* 58 (4): 1064–82. doi:10.1111/ajps.12103.
- Roth, Wendy D. 2016. "The Multiple Dimensions of Race." *Ethnic and Racial Studies* 39 (8): 1310–38. doi:10.1080/01419870.2016.1140793.
- Simon, Patrick. 2008. "The Choice of Ignorance: The Debate on Ethnic and Racial Statistics in France." *French Politics, Culture & Society* 26 (1): 7–31.
- . 2012. "Collecting Ethnic Statistics in Europe: A Review." *Ethnic and Racial Studies* 35 (8): 1366–91. doi:10.1080/01419870.2011.607507.
- Strömblad, Per, and Gunnar Myrberg. 2015. "Kategoriernas Dilemman, Kunskapsöversikt." 2015:7. <http://www.delmi.se/publikationer-seminarier#!/kategoriernas-dilemman-kunskapsöversikt-20157>.
- Tigerwall, Carina, and Tobias Hubinette. 2008. *Adoption Med Förhinder : Samtal Med Adopterade Och Adoptivföräldrar Om Vardagsrasism Och Etnisk Identitet*. Mångkulturellt centrum. <http://www.bokus.com/bok/9789188560919/adoption-med-forhinder-samtal-med-adopterade-och-adoptivforaldrar-om-vardagsrasism-och-etnisk-identitet/>.
- Waters, M C. 2000. "Immigration, Intermarriage, and the Challenges of Measuring Racial/ethnic Identities." *American Journal of Public Health* 90 (11): 1735–37.
- Winker, Margaret A. 2004. "Measuring Race and Ethnicity: Why and How?" *JAMA* 292 (13): 1612–14. doi:10.1001/jama.292.13.1612.

Bilaga

Frågor från djupintervjuer

Uppvärmningsfrågor

Tänkte att vi kanske kan börja intervjun med att du får berätta lite om dig själv?

Hur gammal är du och var bor du? / hur länge har du bott där? / Är du även född och uppvuxen där?

Vad är din huvudsakliga sysselsättning?

Familjesituation?

Är det här första gången du är med i en forskningsstudie? Hur känns det inför intervjun?

Hudfärg som begrepp

Vad tänker du på när du hör ordet "hudfärg"?

Vad känner du när du hör ordet "hudfärg"?

Hur skulle det kännas att svara på vilken hudfärg du har i en enkät?

Varför skulle det kännas så?

Hur tror du att andra känner inför att svara på den frågan?

Varför?

Kan frågan upplevas som obehaglig?

Varför tänker du så?

Kan frågan upplevas som kränkande?

Varför?

Tror du att hur man känner kan bero på ens egna hudfärg? Om en är vit eller svart till exempel? Mindre ledande

Varför tänker du så?

Finns det ett annat sätt att ställa frågan som kan vara bättre?

Vilka ord skulle du föredra?

Varför?

Hur skulle det kännas att svara på frågan om den ställdes så?

Mäta diskriminering –

Vissa forskare vill ställa de här frågorna för att motverka diskriminering. Vad känner du kring det? Varför?

Vad tror du om att använda kartläggning av hudfärg för att motverka diskriminering?

Vilka positiva och negativa effekter tror du sådana frågor kan få?

kontextualisera genom att prata om statistik för att motverka diskriminering

- Hur tänker du kring det?
- Tror du att det kan ha samma effekt?
- Är det en jämförbar metod?

Tidigare forskningsrapporter i serien

Bortom IT. Om hälsa i en digital tid. Av Anders Ekholm (red) 2016:2

Att lämna våldsbejakande extremism. En kunskapsöversikt. Av Christoffer Carlsson, 2016:1.

När vården blir IT. En underlagsrapport till eHälsokommittén. Av Anders Ekholm och Drasko Markovic, 2014:8.

Success factors for effective labour market projects. Av Clara Lindblom, 2014:7.

Framgångsfaktorer för effektiva arbetsmarknadsprojekt. En jämförande studie av femton socialfondsprojekt. Av Clara Lindblom, 2014:6.

The more things change, the more they stay the same. A follow up of participants in Social Fund financed projects. Av Magnus Bygren, Clara Lindblom och Ryszard Szulkin, 2014:5.

Nya aktörer inom arbetsmarknaden. Hur väl lyckas de och till vilken kostnad? Av Jonas Karlsson, Ryszard Szulkin, Clara Lindblom och Magnus Bygren, 2014:4.

Framgång eller återgång till det normala? En uppföljning av deltagare i socialfondsfinansierade projekt. Av Magnus Bygren, Clara Lindblom och Ryszard Szulkin, 2014:3.

Poverty and welfare among children and their families 1968–2010. Av Carina Mood och Jan O. Jonsson, 2014:2

Labour market policies against the odds? Job finding among participants in ESF-projects in comparison with the Public Employment Service. Av Ryszard Szulkin, Lena Nekby, Magnus Bygren, Clara Lindblom, Kenisha Russell-Jonsson, Ragnar Bengtsson och Erik Normark, 2014:1.

På jakt efter framgångsrik arbetslivsintegrering. Av Ryszard Szulkin, Lena Nekby, Magnus Bygren, Clara Lindblom, Kenisha Russell-Jonsson, Ragnar Bengtsson och Erik Normark, 2013:1.

Where are newcomers going to live? Perspectives from Malmö and Århus on Swedish and Danish refugee dispersal policies. Av Gunnar Myrberg, 2012:3.

Rum för barn? Boende och förstabarnsfödslar i Sverige 1972–2005. Av Sara Ström, 2012:2.

Var ska de nyanlända bo? Perspektiv från Malmö och Århus på svensk och dansk flyktingplaceringspolitik. Av Gunnar Myrberg, 2012:1.

Forskningsrapport 2017/1

Idag saknar vi i Sverige kunskap om hur diskriminering påverkar afrosvenskars livssituation och om vilka diskriminerande hinder som begränsar tillgången till lika rättigheter och möjligheter. En anledning till det är att vi saknar bra instrument för att fråga befolkningen om dess självdefinierade etnicitet, hudfärg och religion. Det ur metodperspektiv föredragna sättet, att via registeruppgifter kunna följa olika etniska gruppers utveckling, är i dagsläget inte möjligt. Detta är förvånande i ett land som i andra sammanhang länge ansetts sig världsledande på offentlig statistik.

Behovet av att utveckla ett bra mätinstrument för att kunna följa utvecklingen är därför stort och i den här rapporten redovisas ett arbete med att dels synliggöra upplevelser av diskriminering, dels utarbeta praktiska statistiska metoder för att inhämta jämlikhetsdata med avseende på etnicitet, hudfärg och religion.

Rapporten är skriven på uppdrag av Diskrimineringsombudsmannen.

INSTITUTET FÖR FRAMTIDSSTUDIER
BOX 591, SE-101 31 STOCKHOLM
TELEFON: 08-402 12 00
E-MAIL: INFO@IFFS.SE
WWW.IFFS.SE
ISBN: 978-91-982091-6-7